

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS  
SOCIALINĖS GEROVĖS IR NEGALĖS STUDIJŲ FAKULTETAS  
SOCIALINĖS PEDAGOGIKOS IR PSICHOLOGIJOS KATEDRA

Socialinės pedagogikos studijų programa, IV kursas

*Rūta Ptašinskaitė*

**SPECIALIŲJŲ UGDYMO(SI) POREIKIŲ TURINČIŲ  
MOKINIŲ PROFESINIS ORIENTAVIMAS**

*Bakalauro darbas*

*Bakalauro darbo vadovė –  
prof. Ingrida Baranauskienė*

## Turinys

|                                                                                                                                     |           |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----------|
| <b>Bakalauro darbo santrauka.....</b>                                                                                               | <b>3</b>  |
| <b>Įvadas.....</b>                                                                                                                  | <b>4</b>  |
| <b>1 skyrius. MOKINIŲ PROFESINIO ORIENTAVIMO TEORINIAI ASPEKTAI.....</b>                                                            | <b>7</b>  |
| 1.1 Profesinio orientavimo samprata.....                                                                                            | 7         |
| 1.2 Moksleivių profesinių ketinimų ir apsisprendimų veiksniai.....                                                                  | 9         |
| 1.3 Profesinis orientavimas bendrojo lavinimo mokykloje.....                                                                        | 11        |
| <b>2 skyrius. SPECIALIŲJŲ UGDYMO(SI) POREIKIŲ TURINČIŲ MOKSLEIVIŲ<br/>PROFESINIO ORIENTAVIMO BRUOŽAI.....</b>                       | <b>13</b> |
| 2.1. Specialiųjų ugdymo(si) poreikių (SUP) turinčių asmenų samprata.....                                                            | 13        |
| 2.1.1. SUP asmenys, turintys įgimtų ar įgytų sutrikimų.....                                                                         | 13        |
| 2.1.2. Gabūs vaikai.....                                                                                                            | 15        |
| 2.2. SUP mokinių profesinio orientavimo ir profesinio apsisprendimo veiksniai.....                                                  | 16        |
| 2.3. SUP mokinių profesinio orientavimo esamos situacijos analizė.....                                                              | 21        |
| <b>3 skyrius. MOKINIŲ, TURINČIŲ SPECIALIŲJŲ UGDYMO(SI) POREIKIŲ,<br/>PROFESINIO ORIENTAVIMO IR PROFESINIŲ KETINIMŲ TYRIMAS.....</b> | <b>25</b> |
| 3.1. Tyrimo metodika.....                                                                                                           | 25        |
| 3.2. Tyrimo dalyviai.....                                                                                                           | 26        |
| 3.3. Tyrimo rezultatai ir jų analizė.....                                                                                           | 27        |
| 3.3.1. SUP moksleivių profesinių ketinimų išoriniai veiksniai.....                                                                  | 27        |
| 3.3.2. SUP mokinių profesinis orientavimas bendrojo lavinimo mokykloje.....                                                         | 31        |
| 3.3.3. SUP mokinių profesinės motyvacijos ypatumai.....                                                                             | 34        |
| 3.3.4. SUP moksleivių profesinių ketinimų aiškumo raiška.....                                                                       | 39        |
| 3.3.5. SUP mokinių profesinio orientavimo problemos.....                                                                            | 43        |
| <b>Išvados.....</b>                                                                                                                 | <b>46</b> |
| <b>Rekomendacijos.....</b>                                                                                                          | <b>48</b> |
| <b>Literatūra.....</b>                                                                                                              | <b>49</b> |
| <b>Summary.....</b>                                                                                                                 | <b>53</b> |
| <b>Priedai.....</b>                                                                                                                 | <b>54</b> |

## **Bakalauro darbo santrauka**

Bakalauro baigiamajame darbe nagrinėjamas specialiųjų ugdymo(si) poreikių (SUP) turinčių moksleivių profesinis orientavimas bendrojo lavinimo mokykloje.

Išanalizavus mokslinę literatūrą, iškelti tyrimo uždaviniai: 1) išsiaiškinti specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių moksleivių profesinių interesų kryptingumą; 2) atskleisti išorinius ir vidinius SUP mokinių motyvus renkantis profesiją; 3) aptarti SUP turinčių moksleivių lūkesčius/baimes dėl būsimos profesijos; 4) išsiaiškinti mokyklos vietą ir vaidmenį SUP mokinių profesinio orientavimo sistemoje.

Taikant interviu metodą, atliktas kokybinis tyrimas, kuriame dalyvavo 8 Šiaulių miesto „Romuvos“ pagrindinės mokyklos ir „Romuvos“ gimnazijos 8 – 10 klasių moksleiviai, turintys specialiųjų ugdymosi poreikių.

Tyrimu nustatyta, kad moksleivių profesinį apsisprendimą labiausiai lemia išoriniai veiksniai: šeimos, giminaičių, draugų pavyzdys, pagalba, patirtis, įkalbinėjimai; laisvalaikio įgyta praktika; būsimos profesijos prestižas visuomenėje; galimybė gauti gerą atlyginimą. Mokyklos teikiama pagalba profesinio orientavimo srityje yra nepakankama: daugiausia informacijos SUP mokiniai gauna iš socialinių pedagogų ir platinamų lankstinukų. Kiti mokytojai tik epizodiškai prisideda sprendžiant mokinių profesinio apsisprendimo problemas. Ypač jaunuoliai akcentuoja išvykų į profesinio rengimo centrus, pažinties su konkrečios profesijos atstovais jų darbo vietoje naudą.

Ne mažiau svarbūs renkantis profesiją vidiniai motyvai. SUP mokiniai labiausiai akcentuoja norą, kad pasirinkta profesija atitiktų dabartinius jų pomėgius ir gebėjimus. Be to, jaunuoliai, kurie mokydami vengia iššūkių, nenori gilintis į sudėtingus dalykus, mėgaujasi lengvomis pamokomis (pvz., daile, kūno kultūra), rinkdamiesi profesiją taip pat nori, kad darbas nereikalautų daug pastangų. Respondentai dėl prastų mokymosi rezultatų abejoja savo profesinės veiklos perspektyvomis.

Didžiausia SUP mokinių profesinio orientavimo bendrojo lavinimo mokykloje problema – neapsisprendimas dėl būsimos profesijos, nes, anot tyrimo dalyvių, trūksta praktikos, informacijos apie stojimo sąlygas, apie konkrečias specialybes, sunku įvertinti savo galimybes ir poreikius.

## Ivadas

**Problemos aktualumas.** Pasaulis nuolat keičiasi, tačiau niekad kaitos procesai dar nebuvo tokie greiti kaip dabar. Darbo rinka, kurią sąlygoja sparti mokslo ir technologijų pažanga, objektyviai kelia būtinybę žmogui numatyti savo profesijos pasirinkimą, kuris turi didelę įtaką sėkmingai asmens socializacijai. Pasirengimas profesinei karjerai vyksta mokantis bendrojo lavinimo mokykloje, todėl jai tenka ypatingas vaidmuo – padėti suderinti moksleivio profesinius norus, siekius ir galimybes bei mokyti jį prisitaikyti prie nuolat besikeičiančios visuomenės socialinių ir ekonominių poreikių (Šernas, 1998).

Būtent todėl svarbus vaidmuo bendrojo lavinimo mokykloje tenka profesiniam orientavimui, kurį L. Jovaiša (1999, p.14) apibrėžia kaip psichopedagoginį vadovavimą „profesijos rinkimuisi, apsisprendimui, adaptacijai, profesijos įgijimui, įsidarbinimui ir išitvirtinimui profesiniame darbe; jo tikslas – psichosocialinė ir medicininė pagalba žmogui atskleisti savo individualybės jėgas tiek profesinio mokymosi, tiek ir darbo srityje.” Tačiau norint sėkmingai veikti darbo pasaulyje, nepakanka įgyti paklausią specialybę, būtina įvertinti asmenybės ketinimus, tinkamumą dirbti atitinkamą darbą.

Pasiruošimas sąmoningai pasirinkti profesiją – neatskiriama visapusiškos asmenybės vystymosi dalis. Tinkamas apsisprendimas priklauso nuo gero savo poreikių ir galimybių žinojimo, turimos informacijos apie profesijas, mokymosi įstaigas. Dauguma mokslininkų (Jovaiša, 1978, 1983, 1999, 2003; Stanišauskienė, 2004; Pukelis, 2008), nagrinėjančių profesijos pasirinkimo klausimus, akcentuoja būtinybę atsižvelgti ir į asmeninius ugdytinio gebėjimus, asmenybės brandos lygį, ir į išorinius veiksnius – profesijos paklausą rinkoje, perspektyvas ir pan.

Mokykloje turėtų būti ugdomas mokinių gebėjimas sąmoningai rinktis profesiją ir teikiama pagalba apsisprendžiant dėl jos. Profesijos pasirinkimas, karjeros projektavimas, ugdymas karjerai, profesinis konsultavimas ir orientavimas – tai vieni iš pagrindinių klausimų, būtinų spręsti Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklose (Profesinio orientavimo strategija, 2007).

Nepaisant to, galima teigti, kad pastaruoju laikmečiu profesinis orientavimas bei konsultavimas dar tebėra per menkai išplėtotas. Šis procesas dar dažnai vyksta stichiškai. Tikėtina, kad situacija specialiųjų ugdymo(si) poreikių (SUP) turinčių mokinių profesinio orientavimo srityje dar prastesnė dėl tokios veiklos sudėtingumo. A. Matulionio ir A. Mikšio (2000) nuomone, labai svarbu organizuoti SUP jaunuolių profesinį orientavimą bei pedagoginėmis priemonėmis valdyti jų profesinį apsisprendimą ugdymo procese, kadangi sutrikimo specifika ir struktūra riboja profesijos pasirinkimo laisvę bei mokymosi perspektyvą.

Šitoje problemiškoje situacijoje turėtų padėti specialusis ar socialinis pedagogas, atliekantis profesijos konsultanto pareigas. Jo uždavinys – ne tik nukreipti neįgalų asmenį tinkama profesine linkme, atitinkančia gebėjimus, interesus, galimybes, kurias riboja vienokie ar kitokie sutrikimai, bet ir stiprinti pasitikėjimą savo jėgomis, realiai vertinti savo galimybes. Kuo konsultuojamasis – reabilituojamasis darbas vyksta sklandžiau, kuo labiau mokinys pasitiki pedagogu ar kitu specialistu, tuo realesnis tampa specialybės pasirinkimas (Pukelis, 2008).

Apžvelgus pastarųjų metų mokslinę literatūrą, galima teigti, kad apie neįgaliųjų profesinį rengimą Lietuvoje diskutuojama vis daugiau, nemažai mokslininkų tyrinėja jaunuolių, turinčių specialiųjų poreikių, ikiprofesinio, profesinio rengimo situaciją. Socialinių, buitinių gebėjimų svarbą analizavo D. Alifanovienė (2001), darbinio mokymo būklę tyrė L. Kaukėnaitė (2001), neįgaliųjų profesinio skatinimo klausimus nagrinėjo E. Elijošius, S. Kavaliauskienė, B. Gudinavičius (2008). Profesinio rengimo ir adaptacijos klausimais rašė I. Baranauskienė (2004), apie neįgalumą turinčių mokinių rengimą profesinei karjerai – A. Galkienė, V. Gevorgianienė, V. Grincevičienė (2008), profesinį kryptingumą analizavo S. Kregždė (1998), J. Lapė (1980), R. Adamonienė, S. Daukila (2001), R. Laužackas (2005), Jovaiša (1999), neįgaliųjų profesinę reabilitaciją – I. Baranauskienė ir A. Juodraitis (2008).

Vis dėlto šiandien Lietuvoje darbiniam ugdymui ir profesiniam orientavimui, netgi popamokinei veiklai skiriamas nepakankamas dėmesys. Dabartinėje darbo rinkoje jaunuolis, turintis specialiųjų ugdymo(si) poreikių, dėl ekonominės šalies situacijos, neaiškiai apibrėžtų įstatymų negali konkuruoti su sveikaisiais. Profesijų pasiūla nėra plati. Bendrojo lavinimo mokykloje šiuo metu vaikai turi per mažai galimybių iš arčiau susipažinti su konkrečiomis profesijomis, apskritai trūksta žinių apie darbo rinkos situaciją, prognozes. Ypač sunkioje situacijoje atsidūręs SUP moksleivių profesinis orientavimas.

**Tyrimo problema.** Lietuvoje jau daug metų mažai dėmesio skiriama moksleivių profesinio informavimo ir orientavimo klausimams. Ypač jie aktualūs specialiųjų ugdymosi poreikių turintiems jaunuoliams, kadangi jų profesiniai ketinimai gali nesutapti su galimybėmis, o daugelis profesijų apskritai neįgaliesiems nepasiekiamos. Be to, neretai SUP asmenų profesinis orientavimas ir jo tyrinėjimai susiaurinami iki sutrikusio intelekto asmenų poreikių tyrimo, nekalbama apie kitų sutrikimų turintiems jaunuoliams kylančias problemas, renkantis profesiją.

**Tyrimo objektas** – integruotai besimokančių specialiųjų ugdymo(si) poreikių turinčių mokinių profesinis orientavimas bei profesiniai ketinimai.

**Tyrimo tikslas** – išsiaiškinti specialiųjų ugdymo(si) poreikių turinčių mokinių profesinių ketinimų vidinius ir išorinius veiksnius bei šių moksleivių profesinio orientavimo bendrojo lavinimo mokykloje situaciją.

**Tyrimo uždaviniai:**

1. Analizuoti mokslinę literatūrą bendraisiais bei specifiniais SUP mokinių profesinio orientavimo aspektais.
2. Išsiaiškinti specialiųjų ugdymo(si) poreikių turinčių moksleivių profesinių ketinimų raiškos ypatumus.
3. Išsiaiškinti SUP mokinių profesinės motyvacijos esminius bruožus.
4. Aptarti SUP turinčių moksleivių profesinių ketinimų aiškumo raišką.
5. Išsiaiškinti SUP mokinių profesinio orientavimo bendrojo lavinimo mokykloje problemas.

**Darbo metodai:**

1. *Teoriniai* – atlikta mokslinės literatūros analizė, siekiant išsiaiškinti specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių mokinių profesinio orientavimo bendrojo lavinimo mokykloje ir jų profesinių ketinimų ypatumus.
2. *Empiriniai* – kokybinis tyrimas, naudojant interviu metodą.
3. *Duomenų* apdorojimo – interviu turinio (content) analizė.

**Tyrimo imtis.** Tyrime dalyvavo 8 respondentai (8-10 klasių moksleiviai), turintys įvairių sutrikimų: riboto intelekto, savireguliacijos, specifinių pažinimo arba pažinimo procesų neišlavėjimo, kalbos ir kitų komunikacijos. 3 jaunuoliai mokosi „Romuvos“ pagrindinėje mokykloje, 5 – „Romuvos“ gimnazijoje. Priklausomai nuo sutrikimų ir ugdymo poreikių 3 ugdomi pagal adaptuotą, 5 – pagal modifikuotą programą.

**Bakalauro darbo struktūra.** Šis bakalauro darbas sudaro: santrauka lietuvių kalba, įvadas, 3 skyriai, išvados, literatūros sąrašas (56 šaltiniai), santrauka anglų kalba, 1 priedas. Tyrimo duomenis iliustruoja 8 lentelės. Priede pateikiamas interviu klausimynas, skirtas bendrojo lavinimo mokyklos 8 – 10 klasių mokiniams. Darbo apimtis – 57 puslapiai.

## **1 skyrius. MOKINIŲ PROFESINIO ORIENTAVIMO TEORINIAI ASPEKTAI**

### **1.1. Profesinio orientavimo samprata**

Pirmasis profesinio orientavimo sistemą Lietuvos vidurinėje mokykloje organizavo ir teoriškai pagrindė L. Jovaiša (1978; 1981; 1999; 2003). Jo tyrimai buvo pagrindas pradėti moksliai spręsti profesijos pasirinkimo problemas. L. Jovaiša suformulavo pagrindinius sąvokų apibrėžimus (darbas, profesija, specialybė, profesinis orientavimas, ir kt.), išaiškino tuometinę profesijų rinkimosi mokyklose padėtį, atkreipė dėmesį į mokinių profesinio tinkamumo problemas.

Randantis vis naujoms profesijoms ir nykstant kai kurioms senosioms bei vykstant sparčiai darbo rinkos kaitai, šiuolaikiniai ekonominiai santykiai reikalauja naujo požiūrio į profesinį orientavimą. Organizuojant ir vykdant profesinį vaikų švietimą, būtina atsižvelgti ir į asmeninius vaiko gebėjimus, asmenybės brandos lygį, ir į išorinius veiksnius – profesijos paklausą rinkoje, profesijos perspektyvas ir pan. Pasak prof. S. Kregždės (1998), vaiko profesinis interesas turi tris lygmenis: vartotojo, veikėjo ir specialųjį profesinį. Šie lygmenys apima asmens interesų formavimąsi nuo žmogaus gimimo iki brandos. Profesinis švietimas susijęs ne tik su profesijos pasirinkimu, bet ir ugdo tam tikras asmenybės savybes, kurios praverčia profesinėje ar darbinėje karjeroje.

Profesinis orientavimas traktuojamas kaip „specialiai organizuota auklėjamojo darbo sistema, skirta ugdyti mokinių profesinį kryptingumą, gebėjimą sąmoningai rinktis profesiją ir padėti mokiniams apsispręsti rinkimosi momentais” (Jovaiša, 1978, p. 120). Taip suprantamas profesinis orientavimas apima mokinių profesinės patirties plėtojimą, profesinio kryptingumo ir gebėjimo pažinti bei įvertinti savo ugdymą, sąmoningos pažiūros į profesijos pasirinkimą formavimą. Tad jį galima traktuoti kaip labai plačią sąvoką. L. Jovaiša (1999) nurodo tokią profesinio orientavimo struktūrą:

- 1) mokinių profesinės patirties ir profesinio kryptingumo ugdymas:
  - mokinių supažindinimas su profesijomis, profesinio mokymo įstaigomis (profesinis informavimas) ir profesijos rinkimosi motyvų (kryptingumo) ugdymas;
  - mokinių praktinės veikos pagal profesijų reikalavimus organizavimas (profesinis veiklinimas).
- 2) mokytojo patarimai mokiniams, padedantys apsispręsti, kuo būti:
  - mokinių asmenybės pažinimas;
  - profesijų rinkimosi valdymas patariant (profesinis konsultavimas).

3) mokyklos darbas su išsirinkusiais profesiją mokiniais:

- pasirinktos profesijos tinkamumo nustatymas;
- pagalba įsitvirtinant profesinėje mokymo įstaigoje.

Profesinį orientavimą L. Jovaiša (1999) apibūdina kaip pagalbinę priemonę, padedančią žmogui apsispręsti, kokią kvalifikaciją įgyti. Mokslininkas nurodo, kad profesinio orientavimo pagrindus sudaro:

- asmenybės savarankiško pasirinkimo galimybė;
- gebėjimai;
- interesai;
- individualus vystymasis;
- norai;
- motyvacija;
- polinkiai;
- asmenybės vystymosi perspektyvos.

Profesinis orientavimas apibrėžiamas kaip „procesas, kurio metu padedama asmeniui vystytis ir ir įsisamoninginti visuminį ir adekvatų savęs ir savo asmens darbo pasaulyje vaizdą, įgyjant būtinų žinių ir gebėjimų sąmoningam ir brandžiam profesijos pasirinkimui“ (Laužackas, 2005, psl. 42). Autorius teigia, kad profesinis orientavimas apima ne tik įgūdžius, įvairius mokėjimus, darbo rinkos situacijos išmanymą, bet taip pat ir individo savęs vertinimą, savęs suvokimą darbo pasaulyje. R. Laužackas (2005, p. 47), aiškindamas ikiprofesinį rengimąsi, remiasi mintimis C. Busshof (1984), įvardijusio 6 pakopas, kurias turi pereiti profesiją besirenkantis jaunuolis:

- 1 pakopa: profesijos rinkimąsi reikia suvokti kaip uždavinį (reikia tinkamai nusiteikti);
- 2 pakopa: profesijos rinkimąsi svarbu mokėti analizuoti kaip problemą;
- 3 pakopa: būtina suprasti savo pasirinkimo galimybių realumą;
- 4 pakopa: naudojantis savo patyrimu, būtina mokėti parengti sprendimo variantus;
- 5 pakopa: būtina suvokti asmeninę ir socialinę atsakomybę;
- 6 pakopa: būtina žinoti, kaip priimti sprendimą gyvenime.

Taigi, norint sėkmingai veikti darbo pasaulyje, nepakanka įgyti paklausią specialybę, būtina įvertinti asmenybės tinkamumą dirbti atitinkamą darbą. Profesinio orientavimo tikslas bendrojo lavinimo mokykloje yra padėti mokiniui pajusti profesinės veiklos esmę, sudominti jį tam tikra profesija, sukurti patrauklų ir realistinį veiklos [vaizdį], skatinantį siekti jos.



V. Šernas (1998) profesinį orientavimą apibūdina kaip tam tikrą psichosocialinę teoriją ir praktiką, kurios paskirtis – vadovauti asmenybei jos profesinio mokymosi ir profesinės veiklos procese.

Taigi, apibendrinant žinomų mokslininkų (L. Jovaišos, R. Laužacko, V. Šerno) mintis, galima teigti, kad profesinio orientavimo esmė suprantama dvejopai:

- 1) kaip planingo darbo sistema, rengianti jaunuolius sąmoningai bei motyvuotai pasirinkti profesiją;
- 2) kaip pagalba asmenybei panaudoti individualius ypatumus.

### **1.2. Moksleivių profesinių ketinimų ir apsisprendimų veiksniai**

*Profesinis apsisprendimas* – individo sprendimas, daromas atsižvelgiant į vidines ir išorines sąlygas, pasirenkant veiklos būdą, formą, tipą, pobūdį ir kt. Jį lemia asmens motyvacija, interesai, poreikiai, polinkiai, visuomenės nuomonė (artimųjų, draugų, profesijų prestižas, masinės informavimo priemonės ir kt.). Sprendimas priklauso nuo informacijos (ne)turėjimo apie galimas veiklas (profesijas, specialybes, ugdymo įstaigas), taip pat savęs vertinimo (kūno ir proto galių pažinimas ir įvertinimas), svajonių ir realybės derinimo, pareigų įsisąmoninimo, profesinio orientavimo organizuotumo pobūdžio ir pan. (Baranauskienė, Elijošius, Pauliukonis, 2004).

Profesijos rinkimosi procese ypatingą reikšmę turi *ketinimai*, „nes juose glūdi teigiama nuostata profesijos atžvilgiu, laukimas, kad toje profesijoje galima realizuoti savąjį aš. Bet ketinimų realizavimo galimybės pergyvenamos kaip rizika. Sumažėjus rizikos nuojausiai, ketinimai tampa aktualiais motyvais” (Jovaiša, 1983, p. 100).

Profesijos rinkimosi procesas prasideda vaikystėje ir šiuolaikinio darbo pasaulio sąlygomis dažnai tęsiasi visą gyvenimą bei priklauso nuo daugelio veiksnių.

L. Jovaiša (1999, p. 89-90) įvardija šiuos profesinį pasirinkimą lemiančius veiksnius: fizinius, psichinius, socialinius, ekonominius, kultūrinius, dvasinius.

**Fiziniai veiksniai** matuojami normaliu kūno išsivystymu, fizine ir psichine sveikata, tinkama profesiniam mokymuisi ir darbui.

**Psichinis subrendimas** kokiai nors profesijai matuojamas patirties, savivokos bei savimonės, interesų bei polinkių, intelekto, kitokių gebėjimų, charakterio kokybė.

**Socialiniai veiksniai** yra išoriniai veiksniai, turintys įtakos žmogaus pasirinkimui: gyvenamoji vieta, tėvų socialinė padėtis ir pan.

**Ekonominius veiksnius** L. Jovaiša (1999) sieja su materialiniais profesijos rinkimosi motyvais, gero uždarbio siekimu.

**Kultūros veiksniams** autorius priskiria bendrąjį lavinimą ir dorovinį auklėjimą mokykloje, kurie glaudžiai susiję su **dvasiniais veiksniais** – „nenykstančiomis vertybėmis, įkvėptais jų siekiais, nepalaužiama valia dirbti kitų laisvei, santaikai, dvasinei ir materialinei gerovei“ (Jovaiša, 1999, p.84).

J. Laužikas (cit. Stanišauskienė, 2004) išskyrė *išorinius* ir *vidinius* profesijos rinkimosi veiksnius. *Išoriniai* – tėvų, pažįstamų įtaka, pavyzdys, įkalbinėjimai, profesijos prestižas visuomenėje, mokymosi rezultatai, geros ateities perspektyvos, uždarbis. *Vidiniai* veiksniais J. Laužikas vadina potraukį dirbti mėgstamą darbą, kai domina ne perspektyva, o pats darbo turinys, norą tobulėti. Pasak minėto autoriaus, jei profesijos pasirinkimą lemia ne vidiniai, o išoriniai veiksniai (garbė, uždarbis), tai žmogų skatina dirbti įkalbinėjimas, didelis valingas nusistatymas, kuris be reikiamo intereso neretai sukelia asmenybei įvairių konfliktų. Norint to išvengti, būtina siekti vidinės harmonijos, kuri įmanoma tik gerai pažinus savo polinkius, gebėjimus, darbo turinį ir vadovaujantis adekvačiais motyvais (Stanišauskienė, 2004, p.143).

Be to, „išspręsti profesinio pasirinkimo problemą yra ne tik pasirinkti konkrečią veiklą, bet užtikrinti pasirinkimo stabilumą, nekintamumą, likti ištikimam pasirinktam variantui, įsipareigoti šiam sprendimui bei atlikti veiksmus, kurių reikia, kad pasirinkimas būtų įgyvendintas“ (Adamonienė ir kt., 2001, p. 223).

Skiriami trys svarbiausi profesinio pasirinkimo sėkmei būtini veiksniai:

1. *Savižina* – tai aiškus savęs, savo gabumų, kompetencijų, interesų, galimybių ir ribotumų bei kitų svarbių individualių savybių pažinimas ir adekvatus vertinimas. Tokią informaciją padeda įgyti savęs tyrinėjimas ir stebėjimas, taip pat specialios interesų, gebėjimų ir vertybių tyrimo metodikos.

2. *Profesinė informacija* – tai geras aplinkos siūlomų profesijų įvairovės, jų pobūdžio bei keliamų reikalavimų, privalumų bei trūkumų ir įgijimo būdų žinojimas. Orientacijai profesijų gausybėje palengvinti kuriamos įvairios profesijų klasifikavimo sistemos, padedančios moksleiviui, kuris renkasi profesiją, geriau suprasti darbo pasaulį. Sukaupta profesinė informacija turėtų būti derinama su žiniomis apie save ir savo galimybes.

3. *Uždavinių sprendimo įgūdžiai* – tai įgyti pažintiniai ir veiklos atlikimo gebėjimai, panaudojami profesinio apsisprendimo procese aplinkos įvykių analizei, interpretacijai ir prognozavimui. Jie apima sąmoningus psichikos procesus (dėmesį, suvokimą, probleminį mąstymą, emocijas), pradedant pirminiu įsisąmoninimu, jog problema egzistuoja (problemos identifikacija), ir baigiant konkrečiais veiksmais, kurie leidžia priimtą sprendimą įgyvendinti, t.y. pasirenkama profesija, suplanuojamas raidos kelias (Adamonienė ir kt., 2001, p. 68).

Apibendrinant galima pasakyti, jog profesiniam apsisprendimui daro įtaką išoriniai veiksniai (artimųjų, draugų požiūris, pagalba, pavyzdys, profesijos prestižas visuomenėje, geros ateities perspektyvos) bei vidiniai veiksniai (asmens interesai, pomėgiai, darbingumas, gebėjimas prisitaikyti prie kintančios aplinkos, savo norų ir galimybių įvertinimas). Vykdamas profesinį orientavimą, būtina atsižvelgti į socialinius ekonominius, psichinius, kultūrinius, ugdymo veiksnius, įvertinti išorines (socialines) sąlygas bei vidines (subjektyvias) prielaidas, kurios labai svarbios besirenkantiems profesiją asmenims. Tik atsižvelgiant į juos, galima sudaryti konkretaus profesinio orientavimo strategiją ir taktiką.

### **1.3. Profesinis orientavimas bendrojo lavinimo mokykloje**

Profesinis orientavimas vyksta įvairioje aplinkoje: švietimo, darbo, bendruomenės ir privačioje. Žmogus visą gyvenimą, pradedant pirmosiomis dienomis, nuolat sistemingai, nors dažnai kiek prieštaringai, veikiamas kitų žmonių ir specialių visuomenės institucijų. Vaikas auga šeimoje, darželyje, mokykloje, kur neišvengiamai formuojamas ir aktyviai veikiamas jo profesinis apsisprendimas.

Kaip teigia L. Jovaiša (1981), neretai manoma, kad tereikia sužadinti mokinio interesą ir nustatyti tinkamumą kuriai nors profesijai. Anot mokslininko, skiriami ir kiti profesinio orientavimo uždaviniai:

- profesinio informavimo (mokymosi ir įsidarbinimo galimybių klausimais) organizavimas ir vykdymas;
- informavimas vietinės ir tarptautinės darbo rinkos struktūros klausimais;
- profesinių gebėjimų, polinkių ir poreikių diagnostika;
- mokymosi ir darbo motyvacijos diagnostika;
- profesinis konsultavimas, siekiant įvertinti profesinės karjeros galimybes, atsižvelgiant į darbo rinkos poreikius ir asmenines savybes.

„Svarbu pabrėžti, kad Lietuvos mokslininkai savo darbuose tvirtina, jog profesinis orientavimas nėra absoliuti priverstinė intervencija į asmeninį individo vystymąsi, o yra tik pagalbinė priemonė, padedanti žmogui apsispręsti, kokią kvalifikaciją įgyti. Būtina atsižvelgti į jo norus, interesus, gebėjimus, poreikių pagrįstumą, motyvaciją, individualų vystymąsi, asmens vystymosi dinamikos perspektyvas, tuo pat metu toleruojant asmenybės savarankiško pasirinkimo būtinybę” (Jovaiša, 2003, p. 100).

Aukštesnėse vidurinės mokyklos klasėse profesinis orientavimas tam tikrais asmenybės formavimosi etapais įgyja ryškesnių funkcijų, kurias atitinka šios fazės:

1) *paruošiamoji fazė* – prasideda vaikų darželyje ir tęsiasi iki 6 klasės. Mokyklos tikslas – geriau pažinti mokinius, ugdyti interesus ir meilę darbui, supažindinti su pagrindinėmis žmonių veiklos rūšimis;

2) *formuojamoji fazė* – mokykla orientuoja mokinius rinktis konkrečias specialybes; moksleiviai specialiai informuojami, profesiskai veiklinami, konsultuojami;

3) *nukreipiamoji fazė* – formuojami mokinių, neturinčių aiškių profesinių ketinimų, motyvai;

4) *įtvirtinamoji fazė* – reikalinga mokiniams, jau pasirinkusiems profesiją. Tikslas – padėti jiems adaptuotis mokykloje, kurioje bus įgyjama specialybė, ir darbe (Jovaiša, 1981, p. 34, 232 – 238).

Daliai mokinių pavyksta išsirinkti profesiją be niekieno pagalbos. Tačiau daugumai būtina vienokia ar kitokia pagalba. Pagrindinė figūra šiame procese turėtų būti mokytojas, socialinis pedagogas, psichologas, ypač auklėtojas, įvedantys mokinį į darbo pasaulį. Jie galėtų supažindinti auklėtinius su profesijomis, profesinio rengimo įstaigomis, patarti, konsultuoti. „Profesinio informavimo veiklą būtina intensyvinti, į procesą tiksliai įtraukiant atsakingus ir motyvuotus specialistus. Tinkamai organizuojamos, atsakingai ir profesionaliai vykdomos teisiniuose aktuose numatytos funkcijos sudarytų sąlygas didinti profesinio orientavimo paslaugų kokybę“ (Indrašienė ir kt., 2006).

konsultuoti. Kaip teigia L. Jovaiša (1999), svarbus veiksnys jaunuoliui renkantis profesiją yra tinkamas jo konsultavimas, kuris gali būti efektyvus, jei įsigilinama į asmens problemą, jos esmę ir priežastis. Gebėjimų pažinimas yra tolesnio profesinio orientavimo pagrindas

S. Kregždė teigia (cit. Elijošius, 2001, p. 21), kad „profesinė orientacija yra kompleksinis socialinės reguliacijos veiksnys“. Jis išskiria šiuos profesinio orientavimo etapus: profesinis moksleivių informavimas, veiklinimas, konsultavimas, profesinė atranka, profesinė adaptacija.

Ugdant profesinį kryptingumą ir turtinant profesinę patirtį, lemiamą reikšmę turi praktinė veikla, todėl mokinių profesinis veiklinimas pripažįstamas vienu svarbiausių profesinio orientavimo uždavinių, neatskiriamu jo komponentu. Profesinio veiklinimo formos gali būti šios: turintys ryšį su profesine veikla praktiniai ir laboratoriniai darbai, darbai dirbtuvėse, specializavimasis mokykliniuose ir užmokykliniuose būreliuose (Jovaiša, 1981, p. 96).

Profesinis orientavimas bendrojo lavinimo mokykloje turėtų padėti moksleiviams suprasti, kokia profesinė veikla geriausiai patenkins jų poreikius, atitiks interesus ir galimybes. Tai dažniausiai turėtų daryti mokytojai, pamokų ar išvykų į profesijos įgijimo vietas metu skirdami dėmesį praktinei veiklai, susijusiai su būsima ugdytinių profesija.

## 2 skyrius. SPECIALIŲJŲ UGDYMO(SI) POREIKIŲ TURINČIŲ MOKSLEIVIŲ PROFESINIO ORIENTAVIMO BRUOŽAI

### 2.1. Specialiųjų ugdymo(si) poreikių (SUP) turinčių asmenų samprata

Specialieji poreikiai gali pasireikšti įvairiomis formomis – negalia ar talentingumu – ir visuomet sukelia konfliktą tarp vaiko galimybių ir standartinių ugdymo reikalavimų. Šį prieštaravimą galima sušvelninti atsižvelgus į specialiuosius vaikų poreikius, kurių jie turi šalia įprastinių, būdingų visiems vaikams.

**Specialieji ugdymo(si) poreikiai (SUP)** – pagalbos ir paslaugų reikmė, kylanti dėl to, kad ugdymo ir saviugdų reikalavimai neatitinka specialiųjų poreikių asmens galimybių (LR Specialiojo ugdymo įstatymas, 1998).

SUP mokiniams reikia savito mokymo, atitinkančio savitas jų mąstymo savybes, socialinį elgesį, bendravimo gebėjimus, įvairius sutrikimus (Gage, Berliner, 1994).

#### 2.1.1. SUP asmenys, turintys įgimtų ar įgytų sutrikimų

*Specialiųjų poreikių vaikas* – tai vaikas, kuris dėl įgimtų ar įgytų sutrikimų gali ribotai dalyvauti ugdyme ir visuomenės gyvenime. Ugdymo(si) sunkumų gali kilti dėl sutrikusio intelekto, klausos, regos, fizinių, emocijų ir elgesio, specifinių pažinimo ar kitų raidos sutrikimų.

Asmenų priskyrimą specialiųjų ugdymosi poreikių grupei reglamentuoja LR švietimo ir mokslo ministro 2010 m. įsakymas „Dėl mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, grupių nustatymo ir specialiųjų ugdymosi poreikių skirstymo tvarkos aprašo patvirtinimo“. Specialiųjų ugdymo(si) poreikių moksleivių sutrikimai skirstomi į šias grupes:

- **intelekto sutrikimai** pasireiškia pažintinės veiklos, kalbinių, motorinių gebėjimų pažeidimais, adaptyvaus elgesio sutrikimu bent keliose iš nurodytų sričių: komunikacija, savitvarka, buities, socialiniai, sveikatos ir saugumo įgūdžiai, laisvalaikio leidimas, savireguliacija ir veiklos organizacija, akademinų žinių taikymas kasdieniame gyvenime;

- **judesio ir padėties bei neurologiniai sutrikimai** riboja galimybę judėti erdvėje. Asmenys neturi vienodos charakteristikos, kiekvieno problema individuali. Sutrikimo sunkumas vertinamas pagal savarankiškumo įvertinimo indeksą, kurį nustato sveikatos priežiūros specialistai;

- **specifiniai pažinimo sutrikimai arba pažinimo procesų neišlavėjimas** – dažniausi skaitymo, rašymo, matematikos ir kiti mokymosi sunkumai;

- **emocijų, elgesio ir socialinės raidos sutrikimai** pasireiškia elgesio ir/ar emocinėmis reakcijomis, ryškiai besiskiriančiomis nuo įprastų amžiaus, kultūros ir etinių normų, bei išreikštu nedėmesingumu, impulsyvumu ir/ar prasta elgesio reguliacija;

- **kalbos ir kiti komunikacijos sutrikimai** – asmenims būdingi tarimo, sklandaus kalbėjimo, kalbos suvokimo, raiškos ar balso valdymo sunkumai;

- **klausos sutrikimai** trukdo suvokti ir apdoroti garsinę informaciją, išmokti sakytinės kalbos ir bendrauti ja;

- **regos sutrikimai**, kurių negalima koreguoti akiniais ar kontaktiniais lęšiais iki normalaus regėjimo ir kurie trukdo normaliai vystytis, mokytis, orientuotis erdvėje, savarankiškai gyventi; pvz.: aklumas, silpnaregystė ir pan.;

- **elgesio sutrikimai** pasireiškia pasikartojančiu ir nuolatiniu kitų teises pažeidžiančiu, agresyviu ir provokuojančiu, įžūliu elgesiu. Būdingas pyktis, dirglumas, irzlumas, šiurkštumas, nemandagumas, autoritetų neigimas, atsakomybės, užuojautos, gėdos, įžvalgų stoka, nesugebėjimas užsibrėžti ir siekti tikslo;

- **lėtiniai somatiniai ir neurologiniai sutrikimai** – tai grupė įgimtų ar įgytų ligų, kurios pažeidžia nervų sistemą ir/ar kitus organus, sukelia ilgalaikių mokymosi bei socialinės adaptacijos sunkumų;

- **kompleksiniai sutrikimai** – tai gretutinės negalės arba įvairūs jų deriniai iš nurodytų grupių (Ambrukaitis, Ališauskas, Lapinienė, Ruškus, 2003, p. 222-223).

Žmonės, kurių fizinės, protinės, psichinės savybės nukrypsta nuo visuomenėje priimtų normų ir vertybių, įgyja specifinę socialinę statusą. Aplinkinių akyse jie tampa „kitokie“, deja, dažniausiai išjuokiami, jų gailimasi, vengiama, jie sąmoningai ar nesąmoningai izoliuojami., todėl tokiems asmenims labai sunku pritapti visuomenėje.

A. Ališauskas (1998) nurodo, kad specialieji ugdymo poreikiai įvertinami tuomet, kai to prašo vaiko tėvai arba pedagogai, gavę raštišką tėvų sutikimą. Tikslas – nustatyti, kokios mokiniui reikia pagalbos ir paslaugų.

Specialiųjų poreikių asmenų ugdymo formos yra:

- 1) visiška integracija, kai SUP vaikas ugdomas bendrojo ugdymo įstaigos grupėje kartu su kitais bendraamžiais;

- 2) dalinė integracija, kai specialiųjų poreikių vaikas ugdomas bendrojo ugdymo įstaigoje sudarytoje specialioje grupėje;

- 3) ugdymas specialiojo ugdymo įstaigose, skirtose vaikams, turintiems didelių ir labai didelių specialiųjų ugdymosi poreikių ir negalintiems lankyti bendrojo ugdymo įstaigos arba tiems, kuriems reikia pasirengti ugdymuisi bendrojo ugdymo įstaigoje;

4) ugdymas namuose, jei vaikas ugdymo įstaigos lankyti negali (Kasparavičienė, G., Sabaliauskienė, R., Rimkienė, R., 2002).

Taigi, dirbant su SUP vaikais, svarbu žinoti jų sutrikimų pobūdį, įvertinti galimybes ir, atsižvelgus į juos, nukreipti profesinį orientavimą tinkama linkme.

### 2.1.2 Gabūs vaikai

Taip pat tarp specialiųjų poreikių vaikų yra ir fiziškai normaliai išsivysčiusių ar net pralenkiančių bendraamžius. Gabūs vaikai, kaip ir neįgalieji, neretai pavadinami specialiųjų poreikių vaikais. Ypatingus jų poreikius lemia aukštesnio lygio gebėjimas analizuoti, susitelkti, greitai išmokti ir kt. Pastaraisiais metais apie jų ugdymą kalbama vis dažniau.

Mokslininkai (Narkevičienė, Almonaitienė, Janilionis, 2005) teigia, kad *gabūs vaikai* – tai vaikai, galintys efektyviai įgyti žinių ir mokėjimų; juos pritaikyti naujoms problemoms spręsti; sparčiai mokytis iš patirties. Turėdami labai aukštus intelektinius gebėjimus, gabūs vaikai lenkia arba pajėgūs pralenkti panašios patirties ir aplinkos bendraamžius savo vienos ar kelių mokslo sričių akademiniiais pasiekimais. Anot tyrėjų, šiems vaikams būdingas aukštas kūrybiškumo lygis. Jie daugiau domisi supančia aplinka, greičiau įsisavina ir geriau prisimena informaciją. Dažnai gabūs vaikai įvairių dalykų išmoksta net nemokomi ir tėvai tik po kurio laiko pastebi, kad vaikas geba padaryti vieną ar kitą darbą ar veiksmą, nors jam nebuvo paaiškinta ar parodyta.

Įvairaus amžiaus gabiems vaikams atpažinti dažniausiai remiamasi:

- grupiniais ir individualiais intelekto testais;
- standartizuotais žinių testais;
- įvertinimo skalėmis, savybių aprašais ir klausimynais;
- mokytojų vertinimu;
- tėvų nuomone;
- bendraamžių ar bendraklasių nuomone;
- paties vaiko nuomone;
- pažymiais;

• ekspertų vertinimu.

Dauguma pedagogų praktikų pripažįsta, kad gabūs vaikai turi ir specifinių problemų, kylančių būtent dėl jų gebėjimų. Jie, kaip ir kiti kuo nors išsiskiriantys asmenys, aplinkinių anaip tol ne visada vertinami teigiamai. Bendraamžiai dažnai nesuvokia gabiųjų interesų, kūrybinių ieškojimų, dėl to jie lieka vieniši su savo idėjomis. Gabūs vaikai taip pat nesupranta,

kodėl kiti mokosi per lėtai, nes jie greičiau nei kiti suvokia esmę. Gabieji būna jautresni, įžeidesni, stokoja emocinės pusiausvyros, visada nori būti teisūs ir labai išgyvena dėl savo nesėkmių.

Gabiems vaikams, besimokantiems mokykloje, reikia specialių konsultacijų, kurios turėtų padėti jiems geriau suprasti ir adekvačiai vertinti savo gabumus ir talentą. Pastebėta, kad gabieji dažnai nesuvokia savo išskirtinumo, todėl negali patys tinkamai planuoti karjeros.

Taigi, apibendrinant galima teigti, kad gabūs vaikai turi ypatingų poreikių ir yra priskiriami socialinės rizikos, specialiųjų poreikių ir (arba) socialinę atskirtį patiriančių asmenų grupei. Jei pastaraisiais metais didelis dėmesys buvo skiriamas mokymosi problemų turintiems moksleiviams bei adaptuotų, modifikuotų ir specialiųjų programų kūrimui, tai šiandien vis dažniau kalbama apie gabius vaikus. Norint sudaryti palankiausias sąlygas šiems moksleiviams ugdyti(s), būtina tirti jų reikmes.

## **2.2. SUP moksleivių profesinio orientavimo ir jų profesinio apsisprendimo veiksniai**

Mokslininkai Campbell, Oliver (2006) teigia, kad profesinės karjeros pasirinkimas yra viena aktualiausių problemų, nuo kurių tinkamo sprendimo priklauso žmonių asmeninė ir visuomeninė gerovė. Profesijos pasirinkimas susijęs su saviraiškos ir savirealizacijos, savęs įtvirtinimo tam tikroje veikloje ir dvasinės harmonijos problema. Tik pasirinkęs tokį veiklą, „kuri atitinka dvasinius ir fizinius gabumus ir polinkius, žmogus ras vidinį pasitenkinimą, mėgs savo darbą, gerins ir tobulins jį“ (Petkevičiūtė, 2006).

*Profesinio informavimo ir konsultavimo darbo vadove* (2008) nurodoma, kad profesinės karjeros pasirinkimas suskaidytas į keletą atskirų dalių:

- 1) kiek moksleivis pažįsta ir kaip vertina savo asmenines savybes;
- 2) kiek žino pasirenkamos profesijos ypatybes;
- 3) kaip vertina savo asmenybės savybių ir profesijos reikalavimų atitikimą;
- 4) kokį turi praktinį pasirenkamos profesijos patyrimą.

Pasak K. Pukelio (2008), profesinės veiklos planavimo gebėjimai svarbūs modeliuojant savo karjerą, nes žinios, mokėjimai, įgūdžiai bei vertybinės orientacijos padeda ją plėtoti. Profesinės karjeros planavimo gebėjimai susideda iš savęs ir darbo pasaulio pažinimo, mokymosi visą gyvenimą bei socialinių gebėjimų. Įtakos turi ir psichologiniai veiksniai:



1) profesinis subrendimas; 2) intelektas ir specialieji gabumai; 3) poreikiai; 4) interesai; 5) vertybės; 6) charakteris.

Nors SUP jaunuoliai ne visada renkasi specialistų rekomenduojamą specialybę, konsultacijos jiems praverčia, padeda adekvačiau vertinti gebėjimus, norus, siekius ir galimybes. Specialistų pareiga – tik konsultuoti, patarti, kokia profesija labiau tinka jaunuoliui, atitinka jo gebėjimus, taipogi skatinti realiai ir savikritiškai pažvelgti į savo darbo rezultatus, lyginti juos su aplinkinių veikla. Tokiu būdu įgyvendinama laisvo profesijos pasirinkimo, suteikiant kaip galima kvalifikuotesnę pagalbą, idėja (Baranauskienė, Elijošius, Karvelis, 2001).

*Profesinio informavimo ir konsultavimo darbo vadove* (2008) taip pat teigiama, kad profesinį informavimą mokykloje vykdo šie specialistai: profesijos patarėjai, socialiniai pedagogai, mokyklų psichologai, bendrojo lavinimo mokyklų mokytojai ir klasių auklėtojai.

Apie studijas, baigus mokyklą, reikėtų kalbėti atsižvelgiant į individo interesus, stiprybes, reikalavimus bei pasiekiamas galimybes. Kai kurios negalios aiškiai trukdo rinktis tam tikras profesijas.

Anot A. Matulionio ir A. Mikšio (2000), profesijos rinkimosi poreikio ir problemiško atsiradimas priklauso nuo įvairių sąlygų. Didelę reikšmę turi kryptingas lavinimas, technologijų pamokos, mokinių veikla įvairiuose būreliuose. Žinios, mokėjimai bei įgūdžiai visada veikia, dažnai ir lemia profesijos pasirinkimą. Ugdymo veiksniai specialiųjų poreikių turinčiam mokiniui gali duoti impulsų, svarbių jo tolesnio gyvenimo sėkmei. Gali būti ir priešingai: nuolat patirdamas nesėkmes, išgyvendamas dėl blogų įvertinimų, SUP vaikas atitolsta nuo ugdymo, neranda savo vietos visuomenėje. Taigi dideli lūkesčiai siejami su šiandienos mokykla. Kiekvieno ateitis priklauso nuo to, ką išugdė socialinė aplinka, nuo fizinės ir dvasinės sveikatos, charakterio, intelekto išsivystymo lygio.

Minėtų autorių nuomone, labai svarbu organizuoti mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, profesinį orientavimą bei pedagoginėmis priemonėmis valdyti jų profesinį apsisprendimą ugdymo procese, kadangi sutrikimo specifika ir struktūra riboja profesijos pasirinkimo laisvę bei mokymosi perspektyvą. Nežymiai sutrikusio intelekto asmenų profesinio apsisprendimo ir profesinio rengimosi procesas sudėtingesnis dėl pažintinių procesų nevisavertiškumo ir antrinių faktorių (pvz., elgesio sutrikimo) didelės įtakos savikontrolės, savireguliacijos, savianalizės procesams (kompleksinis vystymosi sutrikimas). Praktika rodo, kad apsisprendimą rinktis vieną ar kitą kryptį dažniausiai lemia teigiamas emocinis santykis su būsima mokymosi ar profesine veikla. Sprendimas būtų optimalus, jeigu jaunuolis vertintų savo

galimybes, sveikatą, išanalizuotų savo asmenines savybes, gebėjimus, polinkius, interesus, poreikius, vertybes, sukauptų pakankamai informacijos apie mokymosi įstaigas, stojimo ir mokymosi sąlygas, specialybes bei mokomąsias programas, turėtų informacijos apie profesijų perspektyvas, darbo sąlygas.

Bendrojo lavinimo mokykloje siekiama ugdyti bendruosius gebėjimus, kurie užtikrina sėkmę įvairiose srityse, leidžia žmogui sėkmingai mokytis, dirbti, bendrauti ir bendradarbiauti, kritiškai mąstyti, savarankiškai spręsti problemas ir kt. Tai gebėjimų, tinkamų daugeliui profesinės veiklos sričių, visuma, kuri būtina tobulėjančiam šiuolaikiniam asmeniui. Žmogaus gabumai, jų tinkamas lavinimas ir ugdymas – profesinės karjeros sėkmės bei pasitenkinimo darbu garantas.

Profesijos pasirinkimo ugdymas svarbus įvairiais amžiaus tarpsniais (Pukelis, 2008):

1) Ikimokyklinis amžius – savęs pažinimo ir bendravimo įgūdžių ugdymas; mokoma suvokti ir išreikšti savo jausmus, norus, bendrauti ir užsiimti veikla grupėje. Vaiko aktyvumo, iniciatyvumo, savarankiškumo savybių ugdymas ir kt.

2) Pradinis ugdymas (1 - 4 klasėje) plėtojami asmeniniai gebėjimai, suteikiama žinių apie žmogų, gamtą, gimtąjį kraštą; plėtojama bendravimo ir bendradarbiavimo patirtis. Ugdomi pirmieji gimtosios kalbos, skaitymo, rašymo, skaičiavimo įgūdžiai, gebėjimas reikšti mintis žodžiu ir raštu, ankstyvasis užsienio kalbos mokymasis.

3) Pagrindinis ugdymas (5-10 klasėje) darbo pasaulio pažinimas, veiklos planavimas ir organizavimas, Savęs pažinimas, praktinės veiklos skatinimas, įvairių veiklos sričių išbandymas, apsisprendimas dėl profilio ir mokymosi pakraipos bei pasirengimas būsimai profesijai.

4) Vidurinis ugdymas (11 -12 klasėje) profesinio kryptingumo (motyvacijos) ir atitinkamų charakterio savybių ugdymas specialioje veikloje pagal individualų ugdymosi planą (pasirenkamieji dalykai, būreliai, projektai, renginiai). Individulaus mokymosi plano sudarymas siejant jį su būsimomis studijomis ar profesiniu mokymusi.

Fomuoiant įgūdžius, būtina pasirinkti tinkamą mokinių aktyvumo skatinimo būdą ir priemones. Tai yra puiki paskata specialių poreikių mokiniui mokytis ir siekti pažangos. Per technologijų pamokas mokytojai supažindina mokinius su profesijomis, skatina motyvuotai rinktis specialybę, atitinkančią jų polinkius, galimybes. Šiose pamokose mokiniai supažindinami ne tik su įvairiomis medžiagomis, bet ir lavinamos jų psichinės galios, kurių reikia sistemingam darbui: erdvės suvokimas, smulkieji pirštų judesiai, vaizduotė, mąstymas ir kt. Taip pat ugdomi darbo kultūros įgūdžiai bei įpročiai. Pažymėtina, kad technologijų pamokos, anot L. Jovaišos (1983) yra pirmasis darbinio profesinio orientavimo etapas.

L. Jovaišos (1999) manymu, specialiųjų poreikių mokinių darbinio ugdymo sėkmingumas tiesiogiai priklauso nuo šeimos ir mokyklos bendradarbiavimo, ugdymo programos pritaikymo mokinio poreikiams, veiksmingos pagalbos sistemos organizavimo, pagalbos nuoseklumo bei tęstinumo ir priimančios bei palaikančios edukacinės aplinkos sukūrimo. Pedagogų ir tėvų bendradarbiavimas dažnai sudėtingas, reikalaujantis aktyvių abiejų pusių pastangų. Didžiausia kliūtis šiame procese būna skirtingas suaugusiųjų supratimas, kaip geriausia ugdyti vaiką. Tėvai visada remiasi meile savo vaikui ir savo gyvenimo patirtimi. Pedagogų veikla – sukaupta darbo su daugeliu ugdytinių patirtimi ir profesionalumu. Kuo daugiau bendraujama, tuo labiau didėja abipusis pasitikėjimas. Tik bendri su tėvais sprendimai priimami:

- nustatant vaiko asmens savybes, gebėjimus, įvertinant ir padarant išvadas apie negalę;
- nustatant sritis, kuriose vaikui reikalinga parama;
- nutariant, kokios paslaugos bus teikiamos vaikui;
- numatant darbinio ugdymo tikslus ir uždavinius mokslo metams;
- įvertinant vaiko per metus pasiektą pažangą darbinėje veikloje.

Svarbu, kad tėvai būtų lygūs ugdymo partneriai. Jie apie savo vaiką gali suteikti daug vertingos informacijos, kuri padeda numatyti ugdymo tikslus ir metodus. Tik labai gerai pažįstantis asmens sutrikimo pobūdį bei priežastis specialistas gali konsultuoti jaunuolį dėl specialybės pasirinkimo. Toks gilinimasis yra būtinas, nes neįgalieji, ypač jauni, neretai neadekvačiai vertina savo gebėjimus. Ypač svarbu atsižvelgti į kiekvieno asmens išsivystymo lygį, jam būdingų savybių rinkinį. Svarbu visapusiškai įvertinti psichologinius, pedagoginius aspektus, asmens fiziologines savybes. Bręstančiam jaunuoliui, ypač lengvo sutrikusio intelekto, labai reikia, kad įvertintų ir patartų specialistų komanda (Profesijos vadovas, 2007). Specialieji ir socialiniai pedagogai nurodo, kad daugiau nei 50 procentų specialiųjų ugdymosi poreikių mokinių yra linkę prastai vertinti save (Ališauskas, 2003). Jie dažnai netinkamai elgiasi dėl mokymosi nesėkmės baimės. Labai svarbu, kad visi mokytojai naudotų strategijas, kurios padeda SUP mokiniams būti sėkmingiems klasėje. Pripažįstama, kad specialiųjų poreikių moksleivių savijauta priklauso nuo jų ugdymo aplinkos, tačiau kartu ir nuo pasiekimų, kuriuos jie patiria integruodamiesi. Jacques, Wilton, Townsend (2002) nurodo, kad nežymiai sutrikusio intelekto moksleiviai save vertina aukščiau tuomet, kai sutaria su bendraamžiais.

A. Bagdonas (1997) teigia, kad daug specialiųjų poreikių vaikų jaučiasi nesuprasti, ypač tie, kurie turi mokymosi sunkumų, elgesio ar savireguliacijos sutrikimų, socialinės adaptacijos, kalbos, komunikacijos ir kitų problemų.

Anot minėto autoriaus, specialiųjų poreikių vaikams reikia:

- tinkamo, nuoseklaus, jų poreikius atitinkančio ugdymo;

- galimybių lavinti jų socialinius įgūdžius, bendraujant ir draugaujant su bendraamžiais;

- gyventi tokį pat gyvenimą, kaip ir kiti mokiniai mokykloje;
- patenkinti amžiaus tarpsnį atitinkančius poreikius;
- kasdieninio pozityvaus dėmesio, padėsinimo, priėmimo, besąlygiškos meilės, pagarbos, šypsenos iš bendraamžių, suaugusiųjų ir tėvų kiekvieną dieną.

Tyrimai rodo (Barkauskienė, 2011), kad maždaug 50 proc. specialiųjų poreikių vaikų (tie, kuriems diagnozuotos mokymosi negalios, socialinės raidos ir elgesio bei emocijų, kalbos ir komunikacijos sutrikimai) tampa sėkmingais suaugusiais. Taigi SUP vaikai jokių būdu nėra „pasmerktieji“, jie tikrai turi perspektyvą, kurios sėkmė neabejotinai susijusi ir su jų patirtimi mokykliniais metais.

R. Barkauskienės nuomone, ką tik baigusių mokyklą jaunuolių (maždaug 20 metų), turinčių specialiųjų ugdymo(si) poreikių, sėkmingas funkcionavimas susijęs su šiais jų įgūdžiais ir asmenybės savybėmis:

- *Savęs pažinimas ir suvokimas.* Neneigia turį mokymosi negalią ar kitą sutrikimą. Gali atvirai kalbėti apie savo sunkumus, tačiau savęs netapatina su „sutrikusiu“ asmeniu, o, atvirkščiai, turimą negalią traktuoja tik kaip vieną savo asmenybės aspektą. Jie sugeba priimti negalią bei pasinaudoti teikiama pagalba. Dauguma sėkmingų jaunuolių turi labai aiškų savo individualių talentų, stiprybių ir silpnųjų pusių vaizdą.

- *Iniciatyvumas.* Sėkmingi jaunuoliai su specialiaisiais poreikiais aktyviai dalyvauja įvykiuose, savo aplinkos ir bendruomenės gyvenime, šeimoje, su draugais, kaimynais. Jie tiki, kad gali kontroliuoti savo likimą, daryti įtaką savo gyvenimui. Turi gerų problemų sprendimo įgūdžių, moka elgtis priklausomai nuo situacijos reikalavimų. Be to, geba priimti atsakomybę už savo sprendimus.

- *Atkaklumas ir ištvermė.* Sėkmingi jaunuoliai siekia savo tikslų nepaisydami kliūčių. Jie vadovaujasi nuostata, kad sunkios situacijos – būtina mokymosi patirties dalis ir kad galiausiai jų pastangos padės jiems ugdyti savo charakterį, taip pat ir įgyvendinti užsibrėžtus tikslus. Dauguma save apibūdina save „ištvermingumo“ terminais: „Nesu bailys“, „Niekada nepasiduodu“.

- *Tikslų kėlimas.* Apibūdina save kaip turėjusius ir turėsiančius ateities tikslų. Pažymi, kad tikslus kėlė jau anksti ir tai suteikė prasmės jų gyvenimui. Aiškiai suvokia, kad jų siekdami vadovavosi žingsnis po žingsnio būdu, be to, tikslai buvo realūs ir pasiekiami.

- *Paramos prieinamumas ir gebėjimas ja pasinaudoti.* Sėkmingi jaunuoliai dažnai kalba apie paramą, padėsinimus, kuriuos jie gavo iš svarbių jiems asmenų: draugų, mokytojų,

specialiųjų pedagogų, tėvų. Jie aktyviai ieško paramos, moka paskatinti kitus jiems padėti. Visada priima paramą. Be to, aplinkiniai kėlė labai aiškius ir realistiškus reikalavimus jiems.

- *Emocinis stabilumas.* Sėkmingi jaunuoliai dažniausiai neturi psichologinių (emocinių) sunkumų. Geba įveikti stresines situacijas, frustraciją ir neaiškumus, palaikyti pozityvų, optimistišką ir viltingą požiūrį patyrę sunkumų. Taip pat palaiko pozityvius santykius su bendraamžiais, moka priimti ir pasinaudoti teikiama pagalba.

Kita vertus, net ir turėdama labai kompetentingus pedagogus ir specialistus, mokykla nepasieks gerų ugdymo rezultatų, jeigu jie visi dirbs atskirai. Išties svarbu, kad su specialiųjų poreikių vaikais dirbtų kompetentingi darbuotojai, tačiau dar svarbiau, kad jie gebėtų tarpusavyje bendradarbiauti, t.y., dirbti komandoje.

### **2.3. SUP mokinių profesinio orientavimo esamos situacijos analizė**

Visuomenėje šalia įvairių socialinių grupių egzistuoja ir specifinė grupė – specialiųjų ugdymosi poreikių turintys jaunuoliai. Ji išsiskiria savo statusu ir būdingomis problemomis, kurios egzistuoja visose visuomeninio gyvenimo srityse: švietime, privačiame ir visuomeniniame gyvenime, darbe. Neįgalumas, kaip ir lytis bei rasė, nėra pasirinkimo dalykas, bet pasireiškia nuo gimimo ar kaip ligos, traumos pasekmė. Jo vaidmuo asmens gyvenime priklauso ir nuo sutrikimo tipo, ir nuo to, kaip visuomenė tokį žmogų priima. SUP vaikas taip pat, kaip ir bet kuris kitas jo bendraamžis, turi teisę ugdytis ir būti ugdomas nespecializuotoje įstaigoje. Tai jam garantuoja Lietuvos Respublikos Specialiojo ugdymo įstatymo 11 str. (1998).

Mokykloje ypač reikalingas mokyklinio amžiaus jaunimo profesinis konsultavimas ir orientavimas. Pagrindinės, bendrojo lavinimo vidurinės mokyklos moksleiviai turi rinktis mokymosi profilį, pakraipą, sieti pasirinkimą su būsima veikla ateityje.

Šiuo metu Lietuvoje ne visos ugdymo įstaigos pasirengusios kokybiškai ugdyti vaikus, turinčius sutrikimų. To priežastys yra kelios: stinga lėšų, visuomenė nepasiryžusi priimti kitokių vaikus, trūksta informacijos tėvams (globėjams), pedagogai nepakankamai paruošti dirbti integruotoje grupėje, klasėje. Yra nemažai ir tokių atvejų, kai specialiųjų poreikių vaikai veiksmingai ugdomi kartu su sveikais bendraamžiais. Pagal valstybės švietimo stebėsenos rodiklių pateiktą duomenų ataskaitą (Lietuvos statistikos departamentas, 2010) matyti, kad 2009-2010 mokslo metų pradžioje bendrojo lavinimo mokyklose mokėsi 51,9 tūkst. mokinių, turinčių specialiųjų ugdymo(si) poreikių, tai sudarė 11,8 procento visų bendrojo lavinimo mokyklų mokinių (2008-2009 m. m. – 11,6 %). SUP turinčių moksleivių dalyvavimas bendroje veikloje su bendraamžiais suteikia galimybę įgyti bendravimo su kitais vaikais įgūdžių, taip pat jie

pradedama save geriau vertinti. Tyrimai rodo, kad specialiųjų poreikių turintys žmonės, kurie vaikystėje buvo ugdomi kartu su sveikais savo bendraamžiais, užaugę sėkmingiau pritampa prie bendruomenės. Šeimos, kurių specialiųjų poreikių vaikai integruoti į bendrojo lavinimo klases ar grupes, nesijaučia atstumtos, tampa lygiateisės.

I. Baranauskienės ir J. Ruškaus (2004) atlikti tyrimai rodo, kad būtų priimtas į darbą, neįgalus asmuo turi demonstruoti profesinį pasirengimą ir profesinę kvalifikaciją, dažnai kelis kartus didesnę negu „sveikasis“ pretendentas. Net įdarbinant pagal valstybės remiamas programas, reikalavimai profesiniam pasirengimui ir profesinei kvalifikacijai gali sumažėti tik iki tam tikros ribos. Tyrimai rodo, kad darbo rinkoje dominuoja nepakankamas neįgaliųjų asmenų profesinis pasirengimas ir per žema profesinė kvalifikacija.

Bendrojo lavinimo mokyklose trūksta specialiųjų pedagogų. Pagal galiojančius įstatymus tėvai gali pasirinkti, ar leisti vaiką į mokyklą, kurioje beveik nėra specialistų, padedančių jį tinkamai ugdyti, ar į specialią įstaigą. Dėl specialistų trūkumo bendrojo lavinimo mokyklose vaikai, turintys specialiųjų poreikių, nepritampa prie bendruomenėje ir, iškilus problemoms, gali būti siunčiami į specialiąsias mokyklas.

*Specialusis ugdymas* – tai specialiųjų poreikių vaiko ugdymas, lavinimas ir vertybinių nuostatų formavimas pripažįstant jo gebėjimus ir galias. Tai ugdymas, kuris specialiai sukurtas unikaliems vaiko poreikiams tenkinti ir padėti jam išmokti tai, ko mokosi kiti (Hallahan, Kauffman, 2003, p. 14). Kartais prireikia specialistų pagalbos, specialių mokymo priemonių, mokymosi įrangos, patalpų.

Nors Lietuvos teisės aktuose įtvirtinta specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių asmenų teisę gauti profesinio orientavimo paslaugas, didžioji dalis tokių jaunuolių negali to įgyvendinti praktikoje. Tėvai ir specialistai vienu svarbiausių veiksnių nurodo nepakantumą tokiems jaunuoliams. Visa tai ypač juntama mažose kaimiškose bendruomenėse. Nors pastaraisiais metais profesinio rengimo paslaugos kur kas prieinamesnės sutrikusio intelekto asmenims, vis dėl to tik lengvo intelekto sutrikimo laipsnio jaunuoliai gali pasinaudoti atsiradusiomis galimybėmis ir įgyti profesinę kvalifikaciją. Naujos „informacinės visuomenės“ didėjantys poreikiai vis labiau akcentuoja išsilavinimo bei naujų technologijų teikiamas galimybes, todėl specialiųjų ugdymosi poreikių asmenys vis sunkiau gali patekti į darbo rinką (Baranauskienė, 2003, p. 196 – 209.)

E. Elijošiaus nuomone (2000, p. 43), tik labai gerai pažįstant SUP asmenis galima išskirti tas profesijas, kurių įmanoma išmokyti specialiose mokymo įstaigose. Toks gilinimasis būtinas, nes šiems žmonėms būdingas neadekvatus savo galimybių ir gebėjimų vertinimas. Nors šis požiūris apriboja pasirenkamų specialybių sąrašą, tačiau kol neįgalieji priversti konkuruoti

bendroje darbo rinkoje, būtina skirti specialybes, kurioms specialioji ugdymo sistema gali kokybiškai parengti savo auklėtinius. Labai svarbu atsižvelgti į kiekvieno jaunuolio išsivystymo lygį.

SUP asmenų socialinės integracijos specialistai (Baranauskienė, Gelžinienė ir kt., 2010) pažymi, kad specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių asmenų galimybės įgyti profesiją ir vėliau įsitvirtinti darbo rinkoje priklauso nuo sąlygų, kurias jiems sudaro sveikoji visuomenės dalis. Norimų įgyti profesijų sąrašas, iš kurio galėtų pasirinkti sutrikusio intelekto jaunuolis, gana ribotas. Darbdaviai mažai žino apie neįgaliųjų gebėjimus ar apskritai netiki, kad jie sugebėtų atlikti darbą kokybiškai.

Profesinio orientavimo programos turėtų būti rengiamos kiekvienoje mokykloje, jei joje yra mokinių, turinčių sutrikimų. Lietuvos Respublikos Specialiojo ugdymo įstatymas (1998) įteisina keturis programų tipus: modifikuotą, adaptuotą, specialiąją ir individualiąją. Jos skiriamos mokiniams, turintiems kognityvinių, sensorinių, motorinių, komunikacijos, emocijų ir elgesio sutrikimų, kurie riboja asmens galimybes siekti to paties akademinio lygmens, veikti tuo pačiu tempu arba naudoti tas pačias ugdymosi strategijas kaip kiti bendraamžiai. Kaip teigia Reynolds, Birch (1997), individuali ugdymo programa yra vienas reikšmingiausių dokumentų specialiųjų poreikių mokinio karjere.

Pagrindinio ir vidurinio išsilavinimo stadijose SUP turinčių mokinių integracija gana sudėtinga. Tai vyksta dėl įvairių priežasčių – kitų vaikų nepakantumo, pedagogai neatsižvelgia į individualius poreikius, tėvų, kurių vaikai neturi negalios, pasipriešinimas, pablogėja paties vaiko elgesys, jis atsisako eiti į mokyklą. Dažnai sutrikusio intelekto vaikams nustatomas mokymas namuose, taip oficialiai įrašant, kad jis mokosi bendrojo lavinimo mokykloje.

Gabių ir talentingų vaikų ugdymas nėra naujas reiškinys įvairių pasaulio šalių švietimo sistemų raidos istorijoje, tačiau Lietuvoje šis švietimo projektas dar tik bandomas vykdyti. Tokių vaikų ugdymo problemos domina ne tik edukologijos, bet ir psichologijos, vadybos, medicinos ar kitų panašių mokslo sričių specialistus.

Specialiųjų poreikių asmenys, pasibaigus mokykliniam amžiui, dažnai atsiduria žymiai mažiau stimuliuojančioje aplinkoje, netgi jei jų poreikiai nepasikeitė. Mokyklos kol kas sunkiai

padeda jiems tapti ekonominiu požiūriu aktyviems. Sutrikusio intelekto jaunuoliai neturi susiformavusiųjų kasdienio gyvenimo įgūdžių, kurių reikalauja socialinės visuomenės būvis ir suaugusio žmogaus vystymasis, dažnai neįsisąmonintas asmeninės karjeros planavimas ir modeliavimas.

Galima teigti, kad pirmuosius darbinės veiklos pradmenis SUP turintys asmenys gauna anksti, būdami 8-12 metų, žinoma, jei jie mokosi integruotoje aplinkoje. Bendrojo lavinimo mokykloje papildomam darbiniam ugdymui ir profesiniam konsultavimui dažniausiai neskiriamas reikiamas dėmesys (Elijošius, 2001).

Baigę pagrindinę mokyklą sutrikimų turintys jaunuoliai gali tęsti mokymąsi vidurinėje arba profesinio rengimo centre ir įgyti specialybę. Specialiųjų poreikių vaikams, kuriems pagrindinėje mokykloje buvo adaptuojamos vieno ar kelių dalykų programos, teisę tęsti mokymąsi vidurinėje mokykloje įteisina Švietimo ir mokslo ministro įsakymas „Dėl mokymosi pagal adaptuotą vidurinio ugdymo programą tvarkos aprašo patvirtinimo“ (2004-06-03).

Profesinės, aukštesniosios ir aukštosios mokyklos gali nustatyti papildomas lengvatines specialiųjų poreikių asmenų priėmimo sąlygas ir tvarką, taip pat sudaro sąlygas jiems, turint reikiamą išsilavinimą, pagal gebėjimus įgyti išsilavinimą ir profesiją (Specialiojo ugdymo įstatymas, 1998).

Lietuvoje yra trys gerai žinomos profesinės mokyklos: Lietuvos reabilitacinis profesinio rengimo centras, Kauno statybininkų mokykla ir Žemaičių Naumiesčio politechnikos mokykla. Mokslas trunka trejus metus. Atsižvelgiant į negalios specifiką, skiriami papildomi metai, kurie leidžia ne tik siekti išsamesnių profesinių žinių bei įgūdžių, bet ir įgyti pirminių profesinių įgūdžių, gyvenimiškų gebėjimų, išsirinkti specialybę, labiausiai atitinkančią norus ir realias galimybes. Taip pat sudaromos specializuotos neįgaliųjų grupės profesinėse mokyklose. Pvz., Alytaus dailiųjų amatų mokykla kviečia neįgalius jaunuolius įsigyti pynėjo iš vytelių, o Kauno maisto pramonės mokykla – maisto ruošimo darbininko (virėjo) specialybių (Baranauskienė, Ruškus, 2004).

Kiekvienais mokslo metais vis plečiasi mokyklų, siūlančių SUP moksleiviams profesijos įsigijimo galimybes, tinklas. Svarbiausia, kad kiekvienu konkrečiu atveju su moksleiviu ir jo tėvais būtų aptarti tolesnio ugdymosi klausimai. Mokyklos specialiojo ugdymo komisija, socialiniai pedagogai, auklėtojai, dalykų mokytojai, psichologas gali padėti šeimai ir vaikui apsispręsti dėl geriausios tolesnės ugdymo(si) formos.

Apibendrinant galima daryti išvadą, kad naujausioje mokslinėje literatūroje nepavyko rasti daug tyrimų neįgaliųjų sutrikimų turinčių ir integruotai besimokančių bendrojo lavinimo mokykloje moksleivių profesinio rengimo klausimu. Ikiprofesinis rengimas yra problema, kuri



įvairių mokslininkų nagrinėta vienu ar kitu aspektu, vis dėlto daugiausia dėmesio skiriant protinį sutrikimą turintiems asmenims.

### **3 skyrius. MOKINIŲ, TURINČIŲ SPECIALIŲJŲ UGDYMO(SI) POREIKIŲ, PROFESINIO ORIENTAVIMO TYRIMAS**

#### **3.1 Tyrimo metodika**

**Kokybinis tyrimas.** Kokybinių tyrimų metodus ir taikymo ypatumus nagrinėja Kardelis (2002), Merkys (1999), Tidikis (2003) ir kiti. Jų moksliniais darbais ir buvo remtasi atliekant šį kokybinį tyrimą.

Tyrimui atlikti buvo sudarytas klausimynas iš 13 atvirų klausimų (žr. 1 priedą), kuriais siekta išsiaiškinti: 1) *demografinius tyrimo dalyvių duomenis*; 2) *išorinius veiksnius renkantis būsimą profesiją*; 3) *vidinius motyvus, skatinančius rinktis profesiją*; 4) *SUP mokinių baimes ir nuogąstavimus dėl būsimos profesijos*; 5) *SUP mokinių požiūrį į savo galimybes įgyti norimą profesiją*; 6) *būsimos profesijos planavimą / neplanavimą*; 7) *mokyklos vaidmenį profesinio orientavimo sistemoje*; 8) *SUP mokinių profesinio orientavimo problemas*.

Bakalauro darbe tiriant pasirinktą SUP moksleivių profesinio orientavimo problemą atliktas kokybinis tyrimas, sąlygotas iškeltų uždavinių, kuriais siekta suprasti ir išanalizuoti SUP moksleivių profesinį kryptingumą bei jį kompleksiskai aprašyti. Be to, kokybinio tyrimo metodas padeda gilintis į respondentų matomą realybę, kuri grindžiama jų patirtimi, atskleisti jų nuostatas bei emocijas. Tyrimo metu (2011 m. vasario – kovo mėn.) buvo apklausti aštuoni Šiaulių miesto „Romuvos“ gimnazijos ir „Romuvos“ pagrindinės mokyklos specialiųjų ugdymosi poreikių turintys mokiniai. Atliekant kokybinį tyrimą taikytas interviu metodas. Jį Tidikis (2003) apibrėžė kaip tyrėjo inicijuotą dviejų asmenų pokalbį, garantuojantį didesnę patikimumą nei anketinis metodas ar kiti apklausos būdai. Interviu metu buvo renkama informacija apie kiekvieną SUP mokinį, jo bendruosius gebėjimus, poreikius, ateities planus,

lūkesčius ir galimybes. Gavus respondentų sutikimą, interviu buvo įrašomas į diktofoną, nepažeidžiant asmens privatumo ir neišduodant konfidencialumo.

Taikant interviu tyrimo metodą, buvo labai svarbu išsiaiškinti mokinių profesinio orientavimo realią situaciją, formuluoti atskirus klausimus apie jų pomėgius, išorinius ir vidinius profesijos rinkimosi veiksnius bei kylančias problemas. Kokybiniais duomenimis buvo orientuojamasi į atskiras situacijas, kurios yra individualios, unikalios, todėl naudotasi pažinimo instrumentu – tiesioginiu bendravimu su tiriamaisiais, stebėjimu.

Gauti kokybiniai duomenys buvo apdoroti kontent (content) analize.

**Turinio analizė (content analysis).** Anot Tidikio (2003, p. 498), kontent analizės metodas „yra socialinės informacijos turinio kiekybinė analizė. Bendriausia prasme, kontent analizė yra technika, leidžianti, objektyviai ir sistemiškai išnagrinėjus teksto ypatybes, daryti patikimas išvadas.“

Klasikinės kontent analizės vienetas – mažiausias teksto komponentas. Ši analizė, anot Bitino (2006), taikoma tada, kai kokybinę informaciją galima gauti pakankamai didelės imties pagrindu.

Vadovaujantis turinio analizės principais, tekste buvo randami, identifikuojami leksiniai semantiniai vienetai – sakinio dalis, sakinyš arba keli sakiniai. Jie reiškia, kad toje konkrečioje teksto dalyje yra kažkokia prasmė, kažkas norima pasakyti. Leksiniai semantiniai vienetai grupuojami pagal panašumą, o vėliau įvardijami kategorijomis. Taip buvo struktūruojami visi klausimai. Grupių pavadinimai tapo struktūrinėmis prasmėmis – subkategorijomis.

Atlikus turinio analizę, kokybiniai duomenys buvo sugrupuoti į kategorijas, susisteminti, aptarti. Duomenų validumui užtikrinti buvo kreiptasi į 2 ekspertus.

### 3.2 Tyrimo dalyviai

Mokslinėje literatūroje aprašoma daug būdų, kaip pasirinkti tyrimo dalyvius (Kardelis, 2002; Merkys, 1999). Atliekant praktiką „Romuvos“ gimnazijoje, teko daug bendrauti su socialine pedagoge, kuri kartu su kolege iš „Romuvos“ pagrindinės mokyklos tyrimui rekomendavo moksleivius, turinčius specialiųjų ugdymo(si) poreikių. Apibendrinti duomenys apie tyrimo dalyvius pateikti 1 lentelėje.

1 lentelė

**Tyrimo dalyviai**

| Imties dydis | 8         |         |
|--------------|-----------|---------|
| Lytis        | Moteriška | Vyriška |

|                   |                        |                      |
|-------------------|------------------------|----------------------|
|                   | 3                      | 5                    |
| Amžius            | 14 – 17 m.             |                      |
| Šeimos sudėtis    | Gyvena su abiem tėvais | Gyvena su mama       |
|                   | 6                      | 2                    |
| Padėtis šeimoje   | Yra vienturtis (-ė)    | Turi brolių, seserų  |
|                   | 2                      | 6                    |
| Mokymosi programa | Adaptuota programa     | Modifikuota programa |
|                   | 3                      | 5                    |

Interviu dalyvavo 8 respondentai: 5 berniukai ir 3 mergaitės. Tiriamųjų amžius – nuo 14 metų iki 17 metų (8- 10 klasių moksleiviai). 6 vaikai gyvena pilnose šeimose, turi brolių ir seserų, 2 – tik su mama, yra vienturčiai.

Respondentų sutrikimai labai įvairūs: 1 mokiniui nustatytas kompleksinis sutrikimas (ribotas intelektas, savireguliacijos sutrikimas); 2 mokiniams – ribotas intelektas; 3 mokiniams – specifiniai pažinimo sutrikimai arba pažinimo procesų neišlavėjimas; 2 mokiniams – kalbos ir kiti komunikacijos sutrikimai. 3 mokosi „Romuvos“ pagrindinėje mokykloje, 5 – „Romuvos“ gimnazijoje. Priklausomai nuo sutrikimų ir ugdymo poreikių 3 vaikai ugdomi pagal adaptuotą, 5 – pagal modifikuotą programą.

### 3.3 Tyrimo rezultatai ir jų analizė

#### 3.3.1 SUP moksleivių profesinių ketinimų išoriniai veiksniai

Motyvai, kaip mokymosi ar kitokios veiklos skatuliai, iškyla individo sąmonėje, kai išorės objektai arba paties žmogaus veiksmai dėl kurių nors priežasčių jam pasidaro svarbūs ir prasmingi (Butkienė, Kepalaitė, 1996).

Tyrimo metu buvo siekiama nustatyti, kokie išoriniai veiksniai skatina respondentus pasirinkti vieną arba kitą profesiją (žr. 2 lentelę).

2 lentelė

**SUP moksleivių profesinių ketinimų išoriniai veiksniai**

| Kategorija          | Subkategorija                                                          | Irodantys teiginiai                                                                         | Dažnis |
|---------------------|------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------|--------|
| Didelė draugų įtaka | Konkrečią profesiją motyvuoja pasirinkti draugai                       | „Nu, gal į Statybos ir mechanikos, ten draugų daug yra, būtų ką veikt.“                     | 4      |
|                     |                                                                        | „Draugai sakė, kad tai profkė, kurioje daug kas nori mokytis, o ir mačiau buvusių mokinių.“ |        |
|                     | Noras būti kartu su draugais motyvuoja dalyvauti popamokinėje veikloje | „[...]išvis ėjau aš ten tik dėl to, kad su draugais susitarėm [...]“                        | 2      |
|                     |                                                                        | „[...]lankiau, bet nebelankau imtynes... nu patinka būt su draugais.“                       |        |
|                     | Fotografo profesijos                                                   | „[...] o dar jei varom su draugėm                                                           | 2      |

|                                                         |                                                                                        |                                                                                                                                                                        |   |
|---------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---|
|                                                         | pasirinkimą skatina draugės                                                            | <i>pasifotkint, tai rengiamės gražiai, prisiderinam viską, kad būtų fainos foto, patinka, kaip aš fotkinu.“</i>                                                        |   |
| <b>Laisvalaikio įgyta praktika</b>                      | Privalumas renkantis profesiją – laisvalaikio įgyta praktika                           | <i>„Vasarą planuoju padėti jam dirbti ir pats užsidirbsiu.“</i>                                                                                                        | 5 |
|                                                         |                                                                                        | <i>„[...]mokėjimas naudotis kompiuteriu, moku jau dabar biški programuoti su kai kuriomis programomis[...]“</i>                                                        |   |
| <b>Pažįstamų pagalba ir įtaka ieškant darbo</b>         | Viltis ieškant darbo sulaukti aplinkinių pagalbos                                      | <i>„[...] nu bet mama padėtų.“</i>                                                                                                                                     | 2 |
|                                                         |                                                                                        | <i>„[...]o paskui per pažįstamus gal darbą rasiu, vis tiek remontus visi dara, nu tai ir dirbsiu / gal.“</i>                                                           |   |
|                                                         | Ieškant darbo svarbios pažintys                                                        | <i>„bet, jaučiu, labiausiai tai reik pažįstamų, kad tave įdarbintų“ (juokias).</i>                                                                                     | 1 |
| <b>Artimų šeimos tarpusavio santykiai ir palaikymas</b> | Dėl artimų tarpusavio santykių teigiama mamos įtaka renkantis profesiją                | <i>„Aj, dar mama sako, kad iš manęs būtų gera kulinarė, o aš irgi visai galvoju, kad būtų faina.“</i>                                                                  | 7 |
|                                                         |                                                                                        | <i>„[...]nes patink gaminti man su mama, ypač jei atvažiuot turi svečių, tada kokius kepsnius mama kepa, o aš visada stalą papuošiu, nu ir šiaip fainai“</i>           |   |
|                                                         | Įgyti profesiją skatina tėvų reikalavimai ir galima stipendija – pirmi nuosavi pinigai | <i>„[...] tėvai vis nenustoja žygt, kad įgyčiau profesiją kokią, tai gal varysiu į profkę.“</i>                                                                        | 3 |
|                                                         |                                                                                        | <i>„[...]pažadėjo nupirkti mašiną, jei baigsiu profkę, tai tada visai gerai būtų.“</i>                                                                                 |   |
|                                                         |                                                                                        | <i>„[...]nieeeeko // tai, sakau, gal varysiu į profkę / dar ir stypkę ten galima gaut.“</i>                                                                            |   |
|                                                         | Geri šeimos ir artimų giminaičių tarpusavio santykiai ir palaikymas, siekiant karjeros | <i>„[...] irrr sakė, kad galbūt pateks ir mano nuotraukos į žurnalą ir galbūt taip labiau, geriau būtų. Sakė, kai kurios labai net gražios, padėtų man prasimušt.“</i> | 3 |
|                                                         |                                                                                        | <i>„[...]o ir tėvai palaiko mano mintį.“</i>                                                                                                                           |   |

|                                         |                                                                             |                                                                                                                                                  |   |
|-----------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---|
|                                         | Gerai santykiai šeimoje skatina rinktis profesiją arti namų                 | „[...] tik kad blogai, kad namie labai mažai būni.“                                                                                              | 2 |
|                                         | Profesijos pasirinkimo užuomazgos šeimoje                                   | „[...]tai dabar jei mašina mamai sugenda, tai ji nebe tėvui skambina, o man, nes jau daug išmanau, tai kad jo nereiktų trukdyt, kai darbe būna.“ | 2 |
|                                         | Renkantis laisvalaikį atsižvelgiama į mamos nuomonę                         | „Tik mamai nepatink, kad lankau, nes tipo ten vien smurtas.“                                                                                     | 2 |
|                                         | Renkantis profesiją, konsultuojamasi su tėvais                              | „[...]nu ne per seniausiai, su tėvais pasitarėm, tai vat // jie irgi sako, kad gal man būtų gerai ten.“                                          | 2 |
| <b>Artimųjų pavyzdys ir patirtis</b>    | Tėvo darbo aplinkos matymas iš arti skatina pasirinkti tą pačią profesiją   | „[...]o prie baldų tai tėvs dirba, tai šiek tiek žinau, biški dirbau kartu.“                                                                     | 5 |
|                                         |                                                                             | „[...]nu mačiau, kaip reik restauruot baldus, tai atrodė visai nieko, tuo mano tėtė neužsiima, tai buvo nauja, o daugiau tai nežinau.“           |   |
|                                         | Tetos dizainerės pavyzdys skatina pasirinkti šią profesiją                  | „[...]ir pažįstu žmogų, interjero dizainerę, nu tetą, tai galvojau, gal kažką panašaus norėčiau“.                                                | 2 |
|                                         | Dėdės pagalba ir pamokos, padeda susipažinti su profesijos ypatumais        | „Turiu dėdę, kuris dirba prie kompiuterių, padėtų, ko nesuprasčiau, jau dabar ir skambinu, jei ko reik.“                                         | 2 |
| <b>Profesijos prestižas visuomenėje</b> | Motyvas pasirinkti konkrečią profesiją – siekis būti pripažintam visuomenės | „[...]kiti net saka, kad skanu.“                                                                                                                 | 4 |
|                                         |                                                                             | „[...]susipažinčiau su žvaigždėm.“                                                                                                               |   |
|                                         |                                                                             | „Norėčiau sukurt kokią receptų knygą, tada visi mane žinotų[...]“                                                                                |   |
| <b>Didelis atlyginimas</b>              | Motyvas pasirinkti profesiją – geras uždarbis                               | „[...]nėra sunku ir daug pinigų uždirbi“                                                                                                         | 4 |
|                                         |                                                                             | „[...] jei geras dizaineris yra, tai gan normaliai užsidirba[...]“                                                                               |   |
|                                         |                                                                             | „[...]kokią gerą pasirinkčiau, kad ateity pinigų uždirbčiau.“                                                                                    |   |

Išanalizavus tyrimo duomenis, išryškėjo, kad pagrindiniai profesinių ketinimų išoriniai veiksniai yra šeima, draugai, artimųjų ir pažįstamų, dirbančių atitinkamoje srityje, pavyzdys, pripažinimo ir gero atlyginimo perspektyva. Reikšmingiausiu iš jų tyrimo dalyviai įvardija tėvų įtaką: „Aj, dar mama sako, kad iš manęs būtų gera kulinarė, o aš irgi visai galvoju, kad būtų

*faina.“; „[...] tėvai vis nenustoja žyzt, kad įgyčiau profesiją kokią, tai gal varysiu į profkę“; „[...] nu, ne per seniausiai su tėvais pasitarėm, tai vat / jie irgi sako, kad gal man būtų gerai ten.“* Vis dėlto būtina pastebėti, kad tėvų vaidmuo, renkantis profesiją, svarbus tik tada, kai šeimoje yra artimi tarpusavio santykiai, pasitikėjimas bei palaikymas: *„[...] o ir tėvai palaiko mano mintį“*. Akivaizdu, kad tokiu atveju respondentai dažniausiai siekia įgyti profesijas, kurios patinka tėvams ar kurias turi artimieji: *„[...]ir pažįstu žmogų interjero dizainerę, nu tetą, tai galvojau, gal kažką panašaus norėčiau“*. Tėvai, duodami patarimus, remiasi savo patirtimi, žiniomis bei rūpesčiu, kas jų vaikui geriausia. Be to, tyrimo duomenys rodo, kad jie motyvuoja vaikus pasirinkti tam tikrą profesiją ne tik patarimais ar žinomais pavyzdžiais, bet ir žadėdami už tai realų atlygį: *„...[...] pažadėjo nupirkt mašiną, jei baigsiu profkę, tai tada visai gerai būtų“*. Taip pat pastebėta, kad dažnai profesijos pasirinkimo užuomazgos ima formuotis, vaikui dirbant buityje, pvz., taisant šeimos automobilį, kompiuterį, ruošiant tėvams pietus. Akivaizdu, kad buities darbai namuose ugdo ne tik atsakomybę, tvarkos įgūdžius, bet ir yra vieta, kur vaikas gali suvokti savo norus bei poreikius, labai svarbius renkantis profesiją.

Profesijos pasirinkimo klausimais vaikai konsultuojasi ne tik su savo tėvais ar giminaičiais. Tyrimas atskleidžia, kad respondentai mintimis apie būsimą profesiją taip pat dalijasi tarpusavyje ir kartais draugų patarimai turi didesnę įtaką individo pasirinkimui nei šeimos narių. Trys respondentai interviu metu teigė, kad pagrindinis motyvas, kodėl jie renkasi tam tikrą profesiją, yra noras būti kartu su draugais: *„Nu, gal į Statybos ir mechanikos, ten draugų daug yra, būtų ką veikt“; „Draugai sakė, kad tai profkė, kurioje daug kas nori mokytis, o ir mačiau buvusių mokinių“*. Vis dėlto susidaro įspūdis, kad rinkdamasis profesiją pagal tai, kur link suka draugai, vaikas pats nesuvokia savo interesų, kompetencijų bei galimybių, o, anot Adamonienės (2001), savižina būtina, norint pasiekti profesinę sėkmę. Profesijos rinkimosi klaida, pasiduodant draugų įtakai, dažniausiai būdinga tiems jaunuoliams ar merginoms, tarp kurių mokykliniais metais užsimezga stipresnė draugystė. Norėdami ir toliau likti drauge bei pratęsti malonius santykius, jie pasirenka tą pačią veiklą. Kartais beatodairiškas sekimas draugais gali atsirasti dėl kitos dažnai pasitaikančios profesijos rinkimosi klaidos – neskubėjimo apsispręsti. Jos pasekmė ta, kad jaunimui tenka pasirinkti profesiją nepasirengus. Tokiu atveju neretai sprendimas priimamas pasikliaujant abejotinais draugų argumentais, kurie dažnai neatitinka paties vaiko galimybių ir polinkių. Baigęs mokslus ir pradėjęs dirbti, toks asmuo jaučia nepasitenkinimą savo veikla, nesugeba užtikrinti profesinio kelio stabilumo arba net yra priverstas keisti profesiją.

Be to, pastebėta, kad dažnai draugai skatina vieni kitus pasirinkti tam tikrą profesiją, teigiamai vertindami jau turimus įgūdžius: *„[...] o dar jei varom su draugėm pasifotkint, tai*

*rengiamės gražiai, prisiderinam viską, kad būtų fainos foto, patinka, kaip aš fotkinu joms“; „[...] kiti net saka, kad skanu“.* Vaikas, jausdamasis pripažintas draugų, ima tvirčiau vertinti ir savo galimybes siekti profesijos.

Tiriamieji taip pat pabrėžia, kad labai svarbi laisvalaikio įgyta praktika, kuri suteikia reikalingos patirties bei žinių: *„[...]mokėjimas naudotis kompiuteriu, moku jau dabar biški programuoti su kai kuriomis programomis[...]“.* Be to, kai kuriems vaikams tai ir būdas užsidirbti papildomų pinigų: *„Vasarą planuoju padėti jam dirbti ir pats užsidirbsiu“.*

Tyrimo metu įvardytas dar vienas svarbus motyvas, renkantis profesiją, – galimybė ateityje gauti gerą atlyginimą: *„[...] kokią gerą pasirinkčiau, kad ateity pinigų uždirbčiau“; „[...] jei geras dizaineris yra, tai gan normaliai užsidirba [...]“.* Psichologai Liniauskaitė ir Zališčevskis (2005, p. 176) teigia, kad dauguma moksleivių patraukliomis vadina specialybes, kurias dirbant „nereikėtų teptis rankų“ ir galima „gerai uždirbti“. Vaikai mano, kad būtent nesunkus darbas jiems užtikrins geriausią ateitį. Taip pat keturi respondentai mini, kad jiems svarbu, jog pasirinkta profesija būtų palankiai vertinama ir gerbiama visuomenės. Vis dėlto, remiantis tyrimais, galima teigti, kad tokiais atvejais, kai profesijos pasirinkimą lemia tokie išoriniai veiksniai, kaip profesijos prestižas, geras uždarbis ir pan., vėliau asmuo patiria neigiamų emocijų, jaučiasi nepatenkintas ir darbu, ir savimi. Tokie žmonės tiksliai „atidirba“ valandas, vangiai vykdo profesines pareigas, jaučiasi nelaimingi ir dažnai dėl to kaltina visą pasaulį. Norint to išvengti, būtina siekti vidinės harmonijos, kuri įmanoma tik gerai išsiaiškinus savo polinkius, gebėjimus, darbo turinį ir vadovaujantis adekvačiais motyvais, renkantis profesiją.

### **3.3.2. SUP mokinių profesinis orientavimas bendrojo lavinimo mokykloje**

Būtent dėl anksčiau minėtų priežasčių, analizuojant tyrimo dalyvių interviu, išskirtas dar vienas svarbus SUP mokinių profesinių ketinimų išorinis veiksnys – mokykla. Jos vaidmenį profesinio orientavimo kontekste būtina aptarti atskirai, nes tik sistemingas profesinis informavimas ir orientavimas apsaugo jauną žmogų nuo paviršutiniško profesijos įsivaizdavimo. Prieš pasirinkdamas specialybę, mokinys turi žinoti savo galimybes, kokios būtinos asmeninės savybės, kokie iššūkiai laukia būsimame darbe. Be to, profesinis orientavimas suteikia ne tik žinių, bet ir padeda sąmoningai planuoti ateitį. Ne visi vaikai brandūs apsispręsti dėl būsimos profesijos, taigi reikalinga pagalba iš šalies, ypač SUP moksleiviams.

Profesinį orientavimą bendrojo lavinimo mokyklose turi atlikti asmenys, esantys arčiausiai mokinių, t.y. mokytojai, klasių auklėtojai, socialiniai pedagogai, psichologai. Jie turi

suteikti moksleiviams praktinių žinių ir ugdyti gebėjimus, kurie padėtų jaunuoliams įvertinti savo gabumus, poreikius, galimybes ir padėtų priimti tinkamą sprendimą. Norint išsiaiškinti, kokią profesinį orientavimą atlieka mokykla, kokią informaciją, reikalingą renkantis profesiją, gauna moksleiviai, verta paanalizuoti 3 lentelę.

3 lentelė

**SUP mokinių profesinis orientavimas mokykloje**

| Kategorija                                                       | Subkategorija                                                                              | Įrodantys teiginiai                                                                                                                                                                                                                                              | Dažnis |
|------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--------|
| <b>Mokykloje sudaromos galimybės susipažinti su profesijomis</b> | Mokykloje sudaromos galimybės susipažinti su konkrečiomis profesijomis                     | „Socialinė, sakė, veš į ekskursiją po visas profkes. Tai ten ir pažiūrėsiu. Gal išsirinksiu.“<br>„[...]eisiu į profkę... buvom su socialine, tai patiko man aplinka ir viskas.“                                                                                  | 3      |
|                                                                  | Mokyklos indėlis į profesijos pasirinkimą: specialios pamokos ir išvykos į ŠPRC            | „Kąkada buvo pamoka apie profesijas, jų pasirinkimą[...]“<br>Tai dar žinau, kad 10 klasėj socialinė organizuoja išvykas į profkes.                                                                                                                               | 3      |
|                                                                  | Informaciją apie profesijas mokykloje teikia lankstinukai ir mokytojų pasakojimai          | „Visokių lankstinukų yra pridėta apie visokias profkes [...]“<br>„[...] dar mokytojai kartais ką nors papasakoja apie kokias profesijas, ir viskas.“                                                                                                             | 3      |
|                                                                  | Mokykloje ruošiama profesijai: daromi testai, organizuojamos išvykos į profesines mokyklas | „[...] tai šiais metais labai daug socialinė pasakoja apie visokias profkes ir ką galima mokintis ten.“<br>„[...]veda norinčius į profesinio rengimo centrą pažiūrėt, kaip ten kas[...]“<br>„Dar testų visokių duoda, tai darom kartais per kokias pamokas[...]“ | 3      |
|                                                                  | Informacijos apie profesijos pasirinkimą gaunama specialiosiose mokyklose                  | „Bet pavasarį, sakė socialinė, ves į profkę, tai ten supažindins su profesijom.“                                                                                                                                                                                 | 1      |
|                                                                  | Mokyklos santykiai su jau besimokančiais profesinio rengimo centre                         | „Nu šiaip kas į profkę išeina, tai jiems tikrai padeda mokytojai net ir po to visaip ten.“                                                                                                                                                                       | 1      |
|                                                                  | Pažintis su profesija mokymo įstaigoje ar darbo vietoje                                    | „[...]su tėte šalia važiavau, tai labai patiko, tai galvoju faina vairuot fūrą.“<br>„Daug važiavimo, galima sakyti, ištiesai vien vairuot, po to sustot aikštelėj                                                                                                | 4      |



|                                                             |  |                                                                                                                                          |   |
|-------------------------------------------------------------|--|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---|
|                                                             |  | <i>pamiegot, vežiot įvairius krovinius. Nu, bet tėtė mano taip darė, tai man patiko visai.</i>                                           |   |
| Apsilankymas profesinio rengimo centre pagilina žinias      |  | <i>„[...]nu tai sužinojau, ką aš žinau, tai pamačiau, kaip atrodo kabinetai, kaip viskas, nu, įdomu visai.“</i>                          | 4 |
|                                                             |  | <i>„[...]aj, dar galvojau, kad kai mokinies automechanikos, tai su elektriška irgi tas pats, o, pasirodo, tai du skirtingi dalykai.“</i> |   |
|                                                             |  | <i>„Man tai labai patiko, bet dabar neatrodo, kad ten labai lengva būtų...bet dabar žinau, ką reiktų daryt, kai pamačiau [...]“</i>      |   |
|                                                             |  | <i>„[...]pirmiausia, tai negalvojau, kad profkėse moko kažką panašaus, tai gal būtų buvę anksčiau sužinot [...]“</i>                     |   |
| Tiesioginis susipažinimas su profesija skatina susidomėjimą |  | <i>„Ir dar važiuojom į mechanikos skyrių, ten kur mašinas tvarka. Patika visai.“</i>                                                     | 3 |

*Profesinio informavimo standarte, patvirtintame 2007 metais, teigiama, kad profesinį informavimą ir orientavimą mokykloje vykdo šie specialistai: profesijos patarėjai, socialiniai pedagogai, mokyklų psichologai, bendrojo lavinimo mokyklų mokytojai ir klasių auklėtojai. Tyrimo dalyviai, SUP turintys mokiniai, nurodo, kad renkantis profesiją ypač svarbus socialinės pedagogės indėlis: „[...] tai šiais metais labai daug socialinė pasakoja apie visokias profkes ir ką galima mokintis ten“; „Tai dar žinau, kad 10 klasėj socialinė organizuoja išvykas į profkes“. Tuo tarpu dalykų mokytojai prie profesinio orientavimo prisideda tik minimaliai: „[...] dar mokytojai kartais ką nors papasakoja apie kokias profesijas, ir viskas.“ Apie kitus mokykloje dirbančius specialistus tyrimo dalyviai visai neužsimena.*

Profesijos rinkimasis susijęs su įvairiais veiksniais, tarp jų ir informacijos apie profesijas gavimo galimybės. Šiuo tyrimu taip pat siekta išsiaiškinti, iš kur mokiniai sužino apie įvairias specialybes, stojimo galimybes ir reikalavimus dirbant. Gauti duomenys rodo, kad daugiau nei pusė respondentų informaciją apie profesijas gauna mokykloje iš tiesiogiai su jais dirbančių specialistų, platinamų lankstinukų ar apsilankę profesinio rengimo centre. Penki tyrimo dalyvavę mokiniai nurodo, kad renkantis profesiją, informacijos mokykloje pakanka. Remiantis interviu duomenimis, galima teigti, kad informacija apie profesijos pasirinkimą mokykloje teikiama keliais būdais: 1) vedamos informacinės pamokos apie įvairias profesijas (*„Kažkada buvo pamoka apie profesijas, jų pasirinkimą[...]“*; 2) užtikrinamas įvairių lankstinukų apie profesijos pasirinkimą prieinamumas (*„Visokių lankstinukų yra pridėta apie*

*visokias profkes [...]“); 3) rengiamos išvykos į mokymosi įstaigas, kur vaikai gali iš arti pamatyti norimas profesijas, prisiliesti prie jų praktiškai, susipažinti su mokymosi aplinka („Socialinė, sakė, veš į ekskursiją po visas profkes. Tai ten ir pažiūrėsiu. Gal išsirinksiu“; „[...]Jeisiu į profkę... buvom su socialine, tai patiko man aplinka ir viskas“), 4) atliekami įvairūs testai, siekiant geriau pažinti save, savo poreikius bei galimybes („Dar testų visokių duoda, tai darom kartais per kokias pamokas [...]“).*

Tyrimo metu vienas respondentas taip pat pažymėjo, kad socialiniai pedagogai teikia pagalbą ne tik apsisprendžiant, kokią profesiją ateityje pasirinkti, bet ir jau įstojus į norimą specialybę: *„Nu šiaip kas į profkę išeina, tai jiems tikrai padeda mokytojai net ir po to visaip ten“.*

Respondentai pabrėžia, kad jiems įdomiau realus profesijos pamatymas nei „sausa“ teorija: *„Kąkada buvo pamoka apie profesijas, jų pasirinkimą, bet man neįdomu buvo, atsibodo“.* Akivaizdu, kad kur kas didesnio susidomėjimo sulaukia susipažinimas su profesijomis iš arti, bendravimas su tam tikrų sričių specialistais nei teorinės informacijos gavimas iš pedagogų: *„[...]su tėte šalia važiauvau, tai labai patiko, tai galvoju faina vairuot fūrą.“*

Remiantis gautais duomenimis, galima teigti, jog mokiniams naudingas ir reikalingas sistemingas ir išsamus profesinis orientavimas mokykloje: *„Man tai labai patiko, bet dabar neatrodo, kad ten labai lengva būtų /, bet dabar žinau, ką reiktų daryt, kai pamačiau [...]“, „[...] aš, dar galvojau, kad kai mokiniės automechanikos, tai su elektriška irgi tas pats, o, pasirodo, tai du skirtingi dalykai“.* Mokinių apsilankymas profesinio rengimo centre teikia ne tik naujų žinių, bet ir skatina juos labiau domėtis norima profesija. Be to, lankydamiesi įvairiose profesinėse mokyklose, vaikai turi galimybę susipažinti su aplinka, mokytojais ir vėliau tai jiems gali palengvinti integraciją į naują mokymosi įstaigą: *„[...]nu, tai sužinojau, ką aš žinau, tai pamačiau, kaip atrodo kabinetai, kaip viskas, nu, įdomu visai“.* SUP turintiems moksleiviams tai ypač svarbu, kadangi jie dažnai sunkiau prisitaiko prie pasikeitusios aplinkos, nelinkę pirmi užmegzti kontaktą su žmonėmis.

Apibendrinant aptartus SUP mokinių profesinių ketinimų išorinius veiksnius, galima teigti, kad didžiausią įtaką daro artimiausia jų aplinka – šeima, draugai – ir laisvalaikio įgyta praktinė patirtis. Be to, respondentus rinktis vieną ar kitą profesiją motyvuoja geras atlyginimas bei visuomenės požiūris. Kalbėdami apie mokyklos vaidmenį profesinio orientavimo kontekste, respondentai nurodo, kad daugiausia informacijos jie gauna iš socialinių pedagogų ir platinamų lankstinukų. Kiti mokytojai tik epizodiškai prisideda sprendžiant

mokinių profesinio apsisprendimo problemas. Ypač SUP turintys vaikai akcentuoja išvykų į profesinio rengimo centrus, pažinties su konkrečios profesijos atstovais jų darbo vietoje naudą.

### 3.3.3. SUP mokinių profesinės motyvacijos ypatumai

Renkantis specialybę ar veiklos sritį, svarbu ne tik jos perspektyvos ir specialistų paklausa darbo rinkoje, bet ir tai, ar pats žmogus pakankamai motyvuotas užsiimti ja. Vidinę motyvaciją lemia polinkiai, pomėgiai, vertybių sistema, interesai, tikslai ir kt. Nors visa tai formuojasi nuo pat kūdikystės, tačiau tik paauglys ar jaunuolis, sąmoningai remdamasis vertybėmis, pajėgus apsispręsti profesinėje srityje.

Dauguma autorių (Viliūnas, 1999; Jovaiša 1999; Baltrėnienė, Volbekienė, 1998) teigia, kad labai svarbu žinoti asmens vertybes ir interesus, kurie yra emocinės motyvacijos išraiška ir padeda nukreipti asmenį tinkama profesine linkme. Nustačius, kas individui svarbu, kas jį domina, lengva jį orientuoti atitinkamos profesijos, kuri pažadins jo vidinę motyvaciją, link. Tyrimo metu išryškėję pagrindiniai vidiniai respondentų motyvai pateikti 4 lentelėje.

4 lentelė

#### SUP mokinių profesinės motyvacijos ypatumai

|                                                 |                                                                  |                                                                                                                                                  |   |
|-------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---|
| <b>Būsima profesija ir dabartiniai pomėgiai</b> | Pomėgių sutapimas su norima profesija yra privalumas             | „[...]nes daug ką pamatai, įvairių šalių, daug pažinčių ir panašiai, dar patink man vairuoti, o dar fūrą, tai, jaučiu, išvis jėga.“              | 7 |
|                                                 |                                                                  | „Dar žiauriai patink geografija, keliaut, tai norėčiau dirbt visai.“                                                                             |   |
|                                                 | Pomėgis piešti – dizainerės profesijos pasirinkimo motyvas       | „Nu aš galvojau seniai, dar dailės mokyklą kadangi lankau, man patinka piešti laisvalaikiu[...]“                                                 | 7 |
|                                                 |                                                                  | „Nu, kai man patinka piešt, tai patiko, kad daug piešimo, tapybos, braižybos pamokų.“                                                            |   |
|                                                 |                                                                  | O stipriosios tai // mmmm / nu, kad mėgstu piešti, dailės mokyklą lankau / mmm / nežinau                                                         |   |
|                                                 | Mokykloje mėgtos disciplinos tampa profesijos rinkimosi pagrindu | „[...] patinka (su didžiuliu entuziazmu) dailė, muzika, tikyba, lietuvių, anglų.“                                                                | 5 |
|                                                 |                                                                  | „[...]emmmm // dainininkė labiausiai patink, daug ką sugebi / lengva // (galvoja)gali savi išreikšti, man patinka dainuot.“                      |   |
|                                                 | Renkantis būsimą profesiją atsižvelgiama į pomėgius dabar        | „[...] ką aš žinau, man mašinos patink / patink rinkti, konstruoti kažką“                                                                        | 5 |
|                                                 |                                                                  | „[...]stipriosios, nu tai patinka prie technikos dirbt[...]“                                                                                     |   |
|                                                 |                                                                  | „[...]galvoju su kompiuterine technika žiūrėt kažką tais, bet dar nesu konkrečiai nusprendęs, tai vat / nežinau, nes patinka man su jais dirbt.“ |   |
|                                                 | Domėjimasis                                                      | „Nusprendžiau seniai dėl to, kad patinka                                                                                                         | 3 |

|                                                              |                                                                 |                                                                                                                                                                                                                                                                                     |   |
|--------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---|
|                                                              | automobiliais tapo profesijos pasirinkimo veiksmu               | <i>automobiliai, jais domiuosi. “</i><br><i>„[...]prie kompiuterio ar domiuosi kuo nors, pvz., automobiliais. Žiūriu įvairias laidas, kaip pavyzdžiui, “aukščiausia pavara” ir ten visokias kitas per anglų kanalus.“</i>                                                           |   |
| <b>Noras rinktis lengvą ir nesudėtingą darbą</b>             | Nenoras tęsti mokslus dėl tingėjimo                             | <i>„[...]jo patinnnnk gal technologijos, informacinės technologijos iir kūno kultūra gal dar aiški // nes ne taip sunku, neužduoda namų darbų“</i><br><i>„[...]paatostogauti, aišku, gal dirbsiu, ką aš žinau.“</i>                                                                 | 6 |
|                                                              | Kas sunku – nesąmonė                                            | <i>„[...]nesuprantu nei biški, o chemija / mmm // nepatink, nesąmonė, nes labai sunku, neišeina susitart nesuprantu per pamokas ką veikti, o namų darbų visai nedarau.“</i>                                                                                                         | 5 |
|                                                              | Įprotis tingėti skatina rinktis nesunkų darbą                   | <i>„[...]dainininkė labiausiai patink, daug ką sugeba, lengva(galvoja)[...]“</i><br><i>„Nepatinka man kūno kultūra, nes tyngiu rengtis, nemėgstu sportuoti.“</i>                                                                                                                    | 3 |
|                                                              | Nenoras sunkiai dirbti akivaizdus ir renkantis būsimą profesiją | <i>„[...]labiausiai patinka dailė, aa... technologijos, nes jos yra pačios paprasčiausios, mažiau reikia ruoštis joms.“</i><br><i>„[...]dirba // nemanau, kad labai įtempta dienotvarkė ten būtų, kažkaip jie susiderina su žmogum, kada susitikti ir suderinti dėl interjero.“</i> | 3 |
|                                                              |                                                                 |                                                                                                                                                                                                                                                                                     |   |
| <b>Įgytos profesijos įtaka asmeniniam gyvenimui ateityje</b> | Įgyta profesija suteiks privalumų ir asmeniniame gyvenime       | <i>„[...]nes rimtai faina būtų taip mokėt gamint, suruošt banketus / galėčiau tada namie visada irgi kažką padaryt skanaus per gimtadienius ar šiaip kaip svečių atvažiuoja.“</i>                                                                                                   | 2 |
|                                                              |                                                                 | <i>„[...]namai turėtų būt gražūs turbūt mano tada.“</i>                                                                                                                                                                                                                             |   |

4 lentelės duomenys atskleidžia, kad mokiniams, renkantis profesiją, svarbūs ne tik išoriniai, bet ir vidiniai motyvai. Akivaizdu, kad profesijos ir dabartinių pomėgių sutapimas būtų didžiulis privalumas: „*Dar žiauriai patink geografija, keliaut, tai norėčiau dirbt visai*“; „[...] *nes daug ką pamatai, įvairių šalių, daug pažinčių ir panašiai, dar patink man vairuoti, o dar fūrą, tai, jaučiu, išvis jėga.*“ Būtent todėl profesiniai ketinimai siejami su hobiu: „[...] *ką aš žinau, man mašinos patink / patink rinkti, konstruoti kažką*“; „*Nusprendžiau seniai dėl to, kad patinka automobiliai, jais domiuosi*“. Penki respondentai nurodo, kad svarbu, jog pasirinkta profesija atitiktų jų gabumus ir būtų mėgstama veikla, o ne tik darbas. Tokių respondentų požiūrį galima vertinti teigiamai, kadangi, remiantis teorija, tuomet, kai asmens gebėjimai bei vidiniai norai sutampa su darbu, jis ne tik veržiasi prie tos veiklos, bet ir pasiekia rezultatų, kurie dažniausiai būna aukštesni už vidutinius. Jeigu žmogus turi pašaukimą tam tikrai profesinei

veiklai, tai ji neišvengiamai tampa prasminga. Vadinasi, rengiant jaunuolį profesinei veiklai, svarbu atsižvelgti į jo polinkius, gabumus bei pažangumą įvairiose gyvenimo srityse.

Du mokiniai būsimą profesiją sieja su konkrečiais asmeninio gyvenimo privalumais: „[...] nes rimtai faina būtų taip mokėt gamint, suruošt banketus / galėčiau tada, namie visada irgi kažką padaryt skanaus per gimtadienius ar šiaip, kaip svečių atvažiuoja.“; „[...]namai turėtų būt gražūs turbūt mano tada“.

Analizuojant šešių respondentų atsakymus, išryškėjo, kad jiems svarbus profesijos pasirinkimo motyvas – nesudėtingas darbas: „[...]dirba // nemanau, kad labai įtempta dienotvarkė ten būtų, kažkaip jie susiderina su žmogum, kada susitikti ir suderinti dėl interjero.“; „[...]emmmm / dainininkė labiausiai patink, daug ką sugebi / lengva //“. Viena noro pasirinkti nesudėtingą profesiją priežasčių galima įvardinti įprotį tingėti mokykloje. Vaikai, kurie mokydami vengia iššūkių, nenori gilintis į sudėtingus dalykus, mėgaujasi lengvomis pamokomis (pvz., daile, kūno kultūra), rinkdami profesiją puoselėja tokius pat lūkesčius, t.y. kad darbas nereikalautų daug pastangų.

Be to, taip pat pastebėta, kad respondentams svarbu, jog pasirinkta profesija būtų įdomi, leistų realizuoti save: „[...] gali save išreikšti, man patinka dainuot“. Remiantis Maslow (2005) poreikių hierarchija, saviraiška yra kiekvieno individo siekiamybė ir tik ją pasiekęs žmogus gali atrasti gyvenimo pilnatvę.

Rinkdami profesiją, moksleiviai turi nueiti gana sudėtingą bei ilgą kelią. Juos lydi ne tik daug įvairių vidinių prieštarų išgyvenimų – ateities baimė, nerimas, abejonės, įtampa, sutrikimas, bet ir gyvenimo pokyčių laukimas bei džiaugsmas. Šio tyrimo metu išryškėjusius respondentų profesinės motyvacijos trikdžius apibendrinome 5 lentelėje.

5 lentelė

#### SUP turinčių mokinių profesinės motyvacijos trikdžiai

| Kategorija                                        | Subkategorija                                      | Irodantys teiginiai                                                                                                                                                   | Dažnis |
|---------------------------------------------------|----------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--------|
| Nepasitikėjimas būsimos profesijos perspektyvomis | Baimė pasirinkti visuomenėje nepaklausią profesiją | „[...]nuo dab gal dizainerių ne taip reikia, nes kol yra krizė, žmonės nelabai statos namus ir panašiai.“                                                             | 3      |
|                                                   |                                                    | „[...] reikėtų tarkim, nu jei tu studijuoji šią profesiją ir norėtum dirbti tą darbą, tایی gal labiau reikėtų būti žinomam, nes visi į labiau žinomus kreipiasi[...]“ |        |
|                                                   |                                                    | „O jeigu vėl krizė ir tų darbų nebebūtų, tada nežinau, ką reikėtų daryt.“                                                                                             |        |
| Tėvų nepalaikymas ir                              | Baimė dėl būsimos profesijos kelia tėvų            | „[...]bet galvoju, kad gal bus per sudėtinga, nes nuolatos reikia kažką                                                                                               | 3      |

|                                                                                     |                                                                                      |                                                                                                                                                                                     |   |
|-------------------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---|
| <b>nepasitikėjimas</b>                                                              | netikėjimas vaiko gebėjimais                                                         | <i>naujo sugalvoti, o ir mama sako, kad nesugebėčiau.</i> “                                                                                                                         |   |
|                                                                                     |                                                                                      | <i>„[...]nes mokslai nelabai gerai sekas, tai tėvai sako, kad galėsiu džiaugtis į profkę įstojus.</i> “                                                                             |   |
| <b>Nuogastavimai dėl būsimo darbo monotoniškumo</b>                                 | Baimė, kad reikės sunkiai dirbti                                                     | <i>„[...]keltis nenorėčiau anksti.</i> “<br><i>„Silpnosios- atsibosta bulves skust, pjaustyti ką nors daug... aj, dar nemėgstu lašinių, tai negalėčiau su jais ką nors daryt.</i> “ | 3 |
|                                                                                     | Nuolatinės rutinos baimė būsime darbe                                                | <i>„[...]dabar...nežinau, bijau, kad atsibos ta specialybė.</i> “                                                                                                                   | 1 |
| <b>Nepasitikėjimas savo jėgomis mokykloje ir dirbant pagal pasirinktą profesiją</b> | Baimė dėl galimų klaidų darbe                                                        | <i>„[...]tai gal ir baisu, kad kokių nesąmonių nepridaryčiau.</i> “                                                                                                                 | 5 |
|                                                                                     | Nepasitikėjimas savo jėgomis, renkantis profesiją, dėl prasto mokymosi               | <i>„[...]bijau, kad neįstosiu į univierą, nes mokslai nelabai gerai sekas [...]“</i>                                                                                                | 5 |
|                                                                                     |                                                                                      | <i>„Bet, jaučiu, neįstosiu aš į tokią specialybę, nes biški su mokslais nėra gerai [...]“</i>                                                                                       |   |
|                                                                                     | Baimė suklysti, dirbant pagal pasirinktą profesiją, dėl nepasitikėjimo savo žiniomis | <i>„[...]ką aš žinau.....kad ko nors betaisydamas dar labiau nesugadinčiau, nu ir šiaip atsakingas darbas, kokias stabdžių kaladėles blogai pakeiti, ir ragai“.</i>                 | 2 |
|                                                                                     |                                                                                      | <i>„[...]Jo silpnosios tai gal nerasčiau gedimo kokio.</i> “                                                                                                                        |   |
|                                                                                     | Baimė dėl neigiamo kitų žmonių vertinimo dirbant                                     | <i>„[...]mmmm...tai kad nepatiks maistas kam nors, nemėgs, gali tam žmogui nepatikti.</i> “                                                                                         | 1 |
|                                                                                     | Baimė neįstoti į norimą specialybę                                                   | <i>„Bet bijau, kad nepavyks man įstoti į fotomeninkės profesiją [...]“</i>                                                                                                          | 2 |
| <b>Baimė dėl atlyginimo</b>                                                         | Baimė nesulaukti atlyginimo                                                          | <i>„[...]ir algos laukt reikėtų ilgai.</i> “                                                                                                                                        | 1 |

Respondentų pasisakymai atskleidžia, kad moksleiviai, rinkdamiesi profesiją, nerimauja, ar sugebės tinkamai dirbti pasirinktą darbą, ar po kurio laiko šis netaps jiems nuobodus bei nepelningas. Pastebima, jog SUP turintys mokiniai yra gana savikritiški, jie geba įvardinti, kokios savybės yra jų privalumas, o tas, kokių jiems stinga, linkę nutylėti. Analizuojant tyrimo rezultatus išryškėja, jog vaikams lengviau įvardinti savo teigiamas savybes (pvz., gebėjimas gardžiai gaminti, gražiai fotografuoti) nei neigiamas (pvz., tingėjimas). Remiantis teorija galima teigti, kad SUP turintys jaunuoliai ne visada sugeba adekvačiai vertinti savo gebėjimus bei galimybes, taigi jie gali arba labai teigiamai vertinti savo galimybes, arba jas visiškai nuvertinti.

Gautų duomenų analizė rodo, kad vienas iš pagrindinių trikdžių, renkantis profesiją – prastas mokymasis: „[...] bijau, kad neįstosiu į univierą, nes mokslai nelabai gerai sekas [...]“, „Bet, jaučiu, neįstosiu aš į tokią specialybę, nes biški su mokslais nėra gerai [...]“, „Bet bijau, kad nepavyks man įstoti į fotomeninkės profesiją [...]“. Tokios mintys dažnai kyla dėl vidinio nepasitikėjimo savo jėgomis arba dėl aplinkos (tėvų, mokytojų) spaudimo mokytis, elgtis geriau.

Dar vienas tyrimo metu išryškėjęs profesijos pasirinkimo trukdis yra neigiama stimuliacija, kai dėl nuvertinančio aplinkinių, ypač tėvų, požiūrio vaikas nusprendžia pasirinkti lengvesnę profesiją nei galėtų / norėtų: „[...] nes mokslai nelabai gerai sekas, tai tėvai sako, kad galėsiu džiaugtis į profkę įstojus“; „[...] bet galvoju, kad gal bus per sudėtinga, nes nuolatos reikia kažką naujo sugalvoti, o ir mama sako, kad nesugebėčiau“. Pastebėta, kad vaiko nepasitikėjimą savo jėgomis lemia palaikymo iš aplinkos nebuvimas ar net nuvertinimas. Tai tampa priežastimi, kad jaunuolis renkasi profesiją, neatsižvelgdamas į savo asmeninius norus ir poreikius. Tyrimai rodo, kad „labai svarbu, kad vaiko troškimai ir svajonės nebūtų užgesinami, akcentuojama jo negalia, atvirkščiai, reikėtų atkreipti vaiko dėmesį į jo galimybes ir siekti kiek galima didesnio jų išplėtojimo“ (Galkienė, Gevorgianienė, Grincevičienė, 2008, psl. 54). To siekiant svarbu vaiką priimti atvirai ir betarpiškai, įsiklausyti į jo poreikius, skatinti veikti drąsiai ir savarankiškai.

Respondentų atsakymuose taip pat akivaizdu, kad nepasitikėjimas mokantis bėgant laikui perauga į nepasitikėjimą savo galimybėmis, dirbant pasirinktą darbą: „[...] mmm / tai kad nepatiks maistas kam nors, nemėgs, gali tam žmogui nepatikti“, „[...] ką aš žinau, / kad ko nors betaisydamas dar labiau nesugadinčiau, nu ir šiaip atsakingas darbas, kokias stabdžių kaladėles blogai pakeiti, ir ragai“, „[...] tai gal ir baisu, kad kokių nesąmonių nepridaryčiau“. Svarbu pastebėti, kad pasitikėjimas savo jėgomis yra labai svarbus profesiniame gyvenime, nes tik tada asmuo gali įveikti sunkumus, savarankiškai spręsti, svarstyti, kokia veikla jam tinkamiausia, ir ją pasirinkti. Ir priešingai, nepasitikėdamas, žmogus bijo veikti, stovi vietoje ir daro tai, ką jam pasiūlo kiti.

Analizuojant interviu gautus rezultatus taip pat išryškėjo, kad dalis respondentų baiminasi, jog jų pasirinkta profesija ateityje gali tapti nuobodi, neperspektyvi arba nepelninga: „[...] nuu daba gal dizainerių ne taip reikia, nes kol yra krizė, žmonės nelabai statos namus ir panašiai“, „[...]ir algos laukt reikėtų ilgai“. Be to, pastebėta, kad darbo užmokesčio dydis ir pripažinimas visuomenėje vaidina svarbų vaidmenį, renkantis profesinį kelią, taigi nenuostabu, kad šių aspektų neįgyvendinimas respondentams kelia baimę.

Galima apibendrinti, kad rinkdamiesi profesiją, SUP moksleiviai labiausiai akcentuoja dabartinius pomėgius, nes profesija – tai būdas save įprasminginti bei realizuoti. Kitas svarbus vidinis motyvas – noras rinktis lengvą ir nesudėtingą darbą. Be to, mokiniams dėl aplinkinių, ypač tėvų, nepalaikymo ir prastų mokymosi rezultatų vis dėlto trūksta pasitikėjimo savimi ir jie bijo, kad gali padaryti klaidų dirbdami, bijo, kad žemas pažangumas bus kliūtis įgyti norimą profesiją.

### 3.3.4. SUP moksleivių profesinių ketinimų aiškumo raiška

Kaip jau minėjome, profesijos pasirinkimas yra sudėtingas procesas, moksleiviams keliantis daug rūpesčių bei baimių. Tyrimo metu nustatyta, kad profesinis apsisprendimas, nors ir gąsdina, bet SUP mokiniai vis dėlto aiškiai įsivaizduoja savo profesines galimybes, nes, kaip dauguma apklaustų respondentų pabrėžia, viskas priklauso nuo individualių pastangų, kantrybės bei ryžto. 6 lentelėje parodyta, kaip SUP mokiniai vertina savo profesines galimybes.

6 lentelė

#### SUP moksleivių požiūris į savo galimybes renkantis profesiją

| Kategorija                                                                    | Subkategorija                                                   | Įrodantys teiginiai                                                                                                                                              | Dažnis |
|-------------------------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--------|
| <b>Būsimai profesijai būtini įgūdžiai ir žinios, bet visko galima išmokti</b> | Pasirinkus profesiją, reikalingus įgūdžius galima lavinti       | „[...]nu nežinau, jaučiu, kad kai išmokčiau, tai viską ir galėčiau padaryt, juk to ten ir eičiau.“                                                               | 5      |
|                                                                               |                                                                 | „Manau, išmokčiau visko greit, nes pati labai norėčiau /“                                                                                                        |        |
|                                                                               |                                                                 | „Galėčiau dirbt, ten visai nesunku, taigi mokytojai parodys, o aš išmoksiu.“                                                                                     |        |
|                                                                               | Norint įgyti profesiją, būtinos žinios                          | „[...]mokėti dirbti // anglų kalbą gerai žinoti / nuuuu ir šiaip programas žinoti.. nu ką aš žinau, įdomus klausimas // tai kompiuteriais kažką tai nusimanyti.“ | 5      |
|                                                                               |                                                                 | „[...]tai išmokčiau, ko nemoku.“                                                                                                                                 |        |
|                                                                               | Darbe gali kilti sunkumų, bet jie įveikiami                     | „Tik gal biški ten su mašinom sunkiau, juk dabar daug elektras yr. Tai reik suprast, kaip ten viskas veik. Kad galėtum tvarkyt.“                                 | 4      |
|                                                                               |                                                                 | „[...]nu su statybom aš nežinau.... viskas ten paprasta, gi išmoksiu dar. O su mašinom tai man patink, gal sunku nebus.                                          |        |
|                                                                               | Siekiant karjeros, būtinas didelis noras, kantrybė ir išmanymas | „Nu nebent jei su mašinom dirbčiau, tai ten vis tiek jau reikia daugiau išmanyti apie visokius variklius, aušintuvus ir t.t.“                                    | 3      |
|                                                                               |                                                                 | „[...] tai kaip ir visur, didelio noro, kantrybės ir t.t.“                                                                                                       |        |



|                                                                             |                                                                              |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                   |   |
|-----------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---|
|                                                                             |                                                                              | „[...]mokėt kalbas, gerai vairuot, kokios kantrybės, ir viskas“                                                                                                                                                                                                                                                                                                                   |   |
| <b>Profesinių norų įgyvendinimas reikalauja asmeninių pastangų ir ryžto</b> | Svarbiausia, siekiant įgyti norimą profesiją, – pasitikėjimas ir kad patiktų | „[...]stengtis, daryt tai, kas patink irrrr po to / kaip ir viskas.“<br>„[...]reikia daug mokėti ir žinoti visus produktus ir pan.“<br>„[...]bet šiaip, jaučiu, išmokčiau.“                                                                                                                                                                                                       | 6 |
|                                                                             | Norint įgyvendinti profesinius norus, būtinos pastangos                      | „[...]ką aš žinau, baigti dailės mokyklą, paskui / mmm // studijuot tą profesiją, kažkaip gal stengtis, nežinau.“<br>„[...]nebent labai stengčiaus.“                                                                                                                                                                                                                              | 3 |
|                                                                             | Suvokimas, kad bus nelengva įstoti, todėl būtinos pastangos                  | „Bet bijau, kad nepavyks man įstot į fotomeninkės profesiją, nu bet aš vis tiek stengsiuos[...]“                                                                                                                                                                                                                                                                                  | 2 |
|                                                                             | Žinių trūkumą gali kompensuoti šiuolaikinės technologijos                    | „[...]nu dar gaudytis geografijoj, bet dabar navigacijos yra, tai lengviau.“<br>„[...]dar pasiklyst nenorėčiau / nu bet su navigacija nebūtų sunku.“                                                                                                                                                                                                                              | 3 |
|                                                                             |                                                                              |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                   |   |
| <b>Labai svarbios savybės dirbant – kantrybė, kruopštumas, kūrybiškumas</b> | Mechaniko darbui reikalingos asmens savybės - kantrybė ir kruopštumas        | „Ką aš žinau, tvarkyt ką nors, mašinas / nu tai reikia turėt kantrybės.“<br>„[...]kažkada ardžiau durų spynele, tai vos neužsiknisau, kol viską išimi, kol vėl sudedi / tai, jaučiu, kokį variklį, kol išardyčiau, išvis ragai būtų.“                                                                                                                                             | 2 |
|                                                                             | Darbe būtinas kūrybiškumas ir gera įranga                                    | „[...] fotomeninkei tai gal ten reik geriau išmanyti apie tuos fotoaparatus, apie meniškų visokių dalykų ir panašiai / turėt gerą akį, kad pamatytum vertus dėmesio dalykus. Aj, dar apšvietimas labai svarbu, kad gera kokybė gautus, nu ir geras fotikas.“<br>„kartais iš ora darau kokią nesamone, o gaunas visai gerai“<br>„dar reik meniškumo, nors bendrai jo tikrai turiu“ | 3 |
|                                                                             |                                                                              |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                   |   |
|                                                                             |                                                                              |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                   |   |
|                                                                             |                                                                              |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                   |   |

Anksčiau minėjome, kad respondentai savikritiškai vertina savo pasiekimus mokykloje ir galimybes įsivaizduodami būsimą darbą. Išanalizavus interviu duomenis, matyti, kad nors mokiniai baiminasi dėl žinių, įgūdžių trūkumo, tačiau vis dėlto jie teigia, jog labai norint ir stengiantis visko galima išmokyti: „Manau, išmokčiau visko greit, nes pati labai norėčiau...“, „[...] tai išmokčiau, ko nemoku“. Be to, svarbų vaidmenį ugdant reikalingus profesinius gebėjimus, vaidina būsimai profesijai ruošiantys mokytojai, kadangi jie yra ne tik pagrindiniai informacijos teikėjai, bet ir realūs pavyzdžiai, kaip darbas turi būti atliekamas: „Galėčiau dirbt, ten visai nesunku, taigi mokytojai parodys, o aš išmoksiu“, „[...] nu nežinau,

*jaučiu, kad kai išmokčiau, tai viską ir galėčiau padaryt, juk to ten ir eičiau*”. Moksleiviai gana adekvačiai vertina savo profesinę ateitį, žino, kad darbe gali kilti sunkumų, bet jie įveikiami: „*Tik gal biški ten su mašinom sunkiau, juk dabar daug elektras yr. Tai reik suprast, kaip ten viskas veik.*“ Nors mokinių pasitikėjimą stiprina šiuolaikinės technologijos ( „*[...]nu dar gaudytis geografijoje, bet dabar navigacijos yra, tai lengviau*“), tačiau jie žino, kad profesinių norų įgyvendinimas reikalauja ir asmeninių pastangų bei ryžto: „*[...]stengtis, daryt tai, kas patink irrrr po to / kaip ir viskas; nu bet aš vis tiek stengsiuos[...].*“

Taip pat gauti rezultatai atskleidžia, jog moksleiviai suvokia, kad norint sėkmingai įgyti profesinių žinių, būtinas noras ir kantrybė – ne visuomet mokymasis sekasi lengvai ir paprastai, tad ištikus nesėkmei negalima sustoti, o reikia kantriai bandyti dar kartą: „*[...] tai kaip ir visur, didelio noro, kantrybės ir t.t.*”, „*Ką aš žinau, tvarkyt ką nors, mašinas / nu tai reikia turēt kantrybės*“. Remiantis teorija, pastebima, kad vaikams, turintiems SUP, sunkiau įgyti ir lavinti naujus įgūdžius, nes kuo dažniau juos ištinka nesėkmės, tuo labiau jie praranda susidomėjimą veikla ir perleidžia ją kitiems, todėl tokius asmenis būtina daugiau skatinti bei drąsinti.

Be to, išnagrinėjus SUP mokinių pasisakymus, išryškėjo, kad daugelis tyrimo dalyvių, be kitų, būsimai profesijai reikalingų savybių, įvardija dar vieną, svarbią profesiniam tobulėjimui, – kūrybiškumą: „*[...] tai gal ten reik geriau išmanyti apie tuos fotoaparatus, apie menišką visokių dalykų ir panašiai / turēt gerą akį, kad pamatyti vertus dėmesio dalykus.*” Įdomu tai, jog respondentai suvokia, kad būti kūrybingam reiškia gebėti išradingai mąstyti ir rasti įvairių būdų bei galimybių, kaip išeiti iš netikėtų ar sunkių situacijų. Juk tik išradingas žmogus, pasitelkęs vaizduotę, apsvarsto įvairius įmanomus problemos sprendimo kelius.

Tyrimu siekėme išsiaiškinti, kaip atsižvelgdami į įvardytas nuostatas profesijos atžvilgiu respondentai ruošiasi būsimai profesinei veiklai. Remiantis teorija, svarbu kuo anksčiau padėti ugdytiniams pažinti save ir nukreipti juos domėtis profesijos galimybėmis. Deja, ne visi moksleiviai apie būsimą profesiją susimąsto vienodu metu: vieni domisi ir ruošiasi iš anksto, kiti nuolat yra ieškojimų kelyje ir bando atrasti savo tikrąjį pašaukimą, tretį mano, kad viskas savaime išsispręs. Duomenys apie mokinių būsimos profesijos rinkimąsi, pasiruošimą jai pateikti 7 lentelėje.

7 lentelė

#### SUP mokinių būsimos profesijos planavimas/ neplanavimas

| Kategorija                              | Subkategorija                           | Įrodantys teiginiai                                                                                      | Dažnis |
|-----------------------------------------|-----------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------|--------|
| Ruošimasis būsimai profesijai iš anksto | Būsimai profesijai ruošiamasi iš anksto | „ <i>[...]turiu dabar, nu, kaip fotografuoju menines nuotraukas ir albumą darau meninių nuotraukų.</i> “ | 3      |

|                                                                    |                                                             |                                                                                                                                  |   |
|--------------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---|
|                                                                    |                                                             | <i>„Daug skaitau žurnalų, tai ten daug visokių minčių pasirenku.“</i>                                                            |   |
|                                                                    | Ankstyvi svarstymai apie profesijos pasirinkimą             | <i>„[...]nu aš galvoju seniai, kad norėčiau dirbti dizainere, nes dailės mokyklą lankau, dar patinka piešti.“</i>                | 2 |
|                                                                    | Ankstyvas būsimos profesijos planavimas                     | <i>„[...]nes jau nuo mažens...nuuu...ką pamatau gražaus iš karto noriu fotografuoti ir ir be fotoaparato niekur neinu [...]“</i> | 2 |
|                                                                    |                                                             | <i>„[...]o nepatink chemija, rusų ir fizika. Šiaip sudėtinga, o ir negalvoju būt kokia fizikė ar chemikė.“</i>                   |   |
| <b>Neapsisprendimas, kokią profesiją kelią pasirinkti ateityje</b> | Profesinės ateities neplanavimas, gyvenimas šia diena       | <i>„Ai, nu net nežinau, ką čia norėčiau veikti po mokyklos. Jaučiu, kokių mechanikų reiks dirbt.“</i>                            | 3 |
|                                                                    |                                                             | <i>„[...]nu kad dabai tai nežinau, reik pirma mokyklą baigt, o tada bus matyt.“</i>                                              |   |
| <b>Nenoras mokytis, nes ir be mokslo galima puikiai gyventi</b>    | Nenoras mokytis, nes pažįstami ir be mokslų turi gerą darbą | <i>„Nors prie baldų ir nereik didelio mokslo, tėvas mano irgi nieko gero nebaigęs.“</i>                                          | 3 |
|                                                                    |                                                             | <i>„[...]o tai kas, mano draugelis niekur nesimokė ir normaliai gyvena, dirba.“</i>                                              |   |
|                                                                    |                                                             | <i>„tik užkūnia, kad dar reiktų mokintis...“</i>                                                                                 |   |

Kaip rodo tyrimo rezultatai, kai kurie tiriamieji neapsisprendę dėl būsimos profesijos: „Ai, nu net nežinau, ką čia norėčiau veikti po mokyklos. Jaučiu, kokių mechanikų reiks dirbt“. Dalis interviu dalyvių dar svarsto, kokią profesiją norėtų pasirinkti, arba jau tvirtai žino, ko tiksliai nori. Gauti duomenys atskleidžia, kad yra mokinių, būsimai profesijai besirošiančių iš anksto: „[...]turiu dabar, nu, kaip fotografuoju menines nuotraukas ir albumą darau meninių nuotraukų“; „Daug skaitau žurnalų, tai ten daug visokių minčių pasirenku“; „[...]nes jau nuo mažens...nuuu...ką pamatau gražaus, iš karto noriu fotografuoti ir ir be fotoaparato niekur neinu [...]“. Būtina pastebėti, kad kuo anksčiau asmuo išsitraukia į profesinį rengimą, atpažįsta savo poreikius, tuo jis geriau pasiruošia savarankiškam gyvenimui ir lengviau adaptuojasi darbo rinkoje.

Vis dėlto ne visi tiriamieji geba aiškiai įvardyti savo ateities planus. Pastebima, kad kai kurie yra profesinių ieškojimų kelyje: „[...]nu, kad dabai tai nežinau, reik pirma mokyklą baigt, o tada bus matyt“. Du respondentai pabrėžia, kad profesijos įgijimas jiems apskritai nebūtinas: „Nors prie baldų ir nereik didelio mokslo, tėvas mano irgi nieko gero nebaigęs“; „[...]o tai kas, mano draugelis niekur nesimokė ir normaliai gyvena, dirba“. Toks požiūris kyla

šalia savęs matant sėkmingai profesinėje srityje dirbančius nekvalifikuotus asmenis. Reikia pastebėti, kad didėjant emigracijai į kitas šalis, sunkėjant ekonominei Lietuvos situacijai, vis dažniau galima išgirsti, kad mokslas ar įgyta profesija tampa beverčiai. 3 tyrimo dalyviai teigia, kad nori turėti profesiją, bet apskritai nebenori mokytis: „tik užknisa, kad dar reiktų mokintis...“

Taigi, galima teigti, kad SUP mokiniai suvokia, jog tik kantriai, kūrybiškai ir daug dirbdamas žmogus gali įgyti norimą profesiją ir sėkmingai patenkinti savo poreikius. Be to, kalbantis apie profesinius planus, paaiškėjo, kad tyrimo dalyviai maždaug po lygiai pasiskirstė į 2 grupes: iš anksto besiruošiančius konkrečiam darbui, žinančius, ko nori, ir dar neapsisprendusius dėl savo ateities, apskritai nebenorinčius daugiau mokytis.

### 3.3.5. SUP mokinių profesinio orientavimo problemos

Profesinio orientavimo tikslas – padėti asmenims, nesvarbu, koks jų amžius ir gyvenimo etapas, pasirinkti kelią švietimo, mokymo ir užimtumo srityse, aktyviai kurti savo profesinę karjerą. Tuo tarpu profesinio orientavimo uždavinys – užtikrinti, kad kiekvienas individas gautų geros kokybės informacijos ir patarimų, susijusių su mokymosi galimybėmis Lietuvoje ir Europoje, sudaryti sąlygas tenkinti naujus reikalavimus, keliamus profesinei kvalifikacijai įgyjant naujų kompetencijų (Profesinio orientavimo strategija, 2007).

Siekiant padėti SUP mokiniams įsitvirtinti kintančioje darbo rinkoje ir prisitaikyti prie naujų sąlygų, kuriant ilgalaikę gerovę sau ir visuomenei, labai aktualus tampa kokybiškas sistemingas profesinis orientavimas, kuris padeda ne tik priimti teisingą profesinį sprendimą, bet ir turi įtakos tolesnei profesinei karjerai. Deja, tyrimo metu pastebėta, kad bendrojo lavinimo mokyklose ne visada užtikrinamas kokybiškas informacijos apie profesijas prieinamumas arba ji neteikiama nuosekliai. Viena iš tokios situacijos pasekmių – moksleivių neapsisprendimas, ko jie nori savo profesiniame gyvenime, savo galimybių neįvertinimas ar perversinimas, praktinių žinių apie profesijas stoka. Tyrimo dalyviai nurodė profesinio orientavimo mokykloje problemas (žr. 8 lentelę).

8 lentelė

#### SUP mokinių profesinio orientavimo problemos

| Kategorija                                                  | Subkategorija                           | Įrodantys teiginiai                                                                                                     | Dažnis |
|-------------------------------------------------------------|-----------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--------|
| Miglotas profesijos įsivaizdavimas dėl informacijos apie ją | Neapsisprendimas dėl būsimos profesijos | „[...] aį, dar galvoju, jei nebūsiu dainininkė, tai mokinsiuos kulinarijos, tik nežinau, ką ten tiksliai reiktų daryt.“ | 6      |
|                                                             |                                         | „[...]gal įstoti į universitetą, nežinau dar tiksliai, kur čia reikia mokytis.“                                         |        |
|                                                             |                                         | „[...]emmm....silpnosios, tai gal bent jau kol kas                                                                      |        |

|                          |                                                                                          |                                                                                                                                    |   |
|--------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---|
| <b>trūkumo mokykloje</b> |                                                                                          | <i>nelabai žinau apie tą darbą.</i>                                                                                                |   |
|                          | Neapsisprendimas renkantis profesiją dėl informacijos apie konkrečias specialybės stokos | <i>„Tai ir būčiau gal koku statybininku... o gal mechaniku.... nu dar nežinau, kaip ten atrodo viskas.“</i>                        | 4 |
|                          |                                                                                          | <i>„[...] dirba... ką aš žinau... Mūrija.... gal remontus daro, ten sienas, lubas ar grindis tvarko... nu nesu matęs kol kas.“</i> |   |
|                          | Mažai informacijos mokykloje                                                             | <i>„[...]tai nežinau, kad nelabai šneka apie tai mokykloje kažkaip.“</i>                                                           | 4 |
|                          | Neapsisprendimo priežastis – nusistatymas prieš mokyklos teikiamą informaciją            | <i>„[...] gal ir teikia, bet man jos nereikia, aš ir taip viską žinau.“</i>                                                        | 3 |
|                          | Mokykla profesinio apsisprendimo nelemia                                                 | <i>„Jokio, aš jau seniai žinau, kuo noriu būti, tai mokykla man įtakos nedaro[...]“</i>                                            | 1 |
|                          | Nežinojimas, kokią pagalbą renkantis profesiją teikia mokykla                            | <i>„Nežinau.“</i>                                                                                                                  | 1 |

Tyrimo duomenys atskleidžia, kad šeši respondentai dar nėra tiksliai apsisprendę dėl būsimos profesijos: „[...] aš, dar galvoju, jei nebūsiu dainininkė, tai mokinsiuos kulinarijos“. Be to, svarstymų objektu, mąstant apie ateitį, tampa ne tik klausimas, kokią profesiją pasirinkti, bet ir kokioje įstaigoje jai ruoštis: „[...]gal įstoti į universitetą, nežinau dar tiksliai, kur čia reikia mokytis“. Remiantis teorija, noras siekti aukštojo išsilavinimo bet kokia kaina gali kilti dėl visuomenėje paplitusių klaidingų įsitikinimų, pvz., kad norint gauti gerą darbą, būtina baigti universitetą. Ši tarp moksleivių paplitusi pažiūra apsunkina profesinį apsisprendimą, nes vaikai neatsižvelgia į savo polinkius ir gebėjimus.

Tyrimo dalyvavę respondentai taip pat pabrėžia, kad pasirinkti profesiją sunku, nes trūksta žinių apie jos įgijimo galimybes, apie būsimą darbo ir mokslo privalumus bei trūkumus, atliekamas funkcijas: „[...] emmm // silpnosios, tai gal bent jau kol kas nelabai žinau apie tą darbą“, „Tai ir būčiau gal koku statybininku / o gal mechaniku / nu dar nežinau, kaip ten atrodo viskas“. Be to, mokiniai nesuvokia, ar pajėgs įgyti norimą specialybę, nesugeba įvertinti savo gebėjimų, abejoja, ar fiziškai ir psichologiškai bus tinkami dirbti pasirinktą darbą, blaškosi tarp įvairių interesų, vertybių, idealų, nepajėgdami nustatyti jų hierarchijos.

Vis dėlto būtina pastebėti, kai kurie mokiniai nusistatę prieš mokykloje vykstantį profesinį orientavimą, jų nedomina teikiama informacija ar net sukelia atmetimo reakciją: „[...] gal ir teikia, bet man jos nereikia, aš ir taip viską žinau.“ Siekiant to išvengti, svarbu, kad

moksleiviams informacija būtų pateikiama kūrybiškai, struktūruotai ir atitiktų SUP turinčių vaikų suvokimo lygį.

Keturi respondentai pastebi, kad trūksta praktinio susipažinimo su profesija, su konkrečiu darbu, kurį atlieka jos atstovai: „[...] dirba... ką aš žinau... Mūrija.... gal remontus daro, ten sienas, lubas ar grindis tvarko... nu nesu matęs kol kas.“ Miglotas darbuotojų funkcijų įsivaizdavimas lemia neapsisprendimą dėl būsimos profesijos. Akivaizdu, kad siekiant to išvengti, būtina profesinį orientavimą pradėti kuo ankstyvesniame vaiko amžiuje, jį vykdyti nuosekliai, sistemingai bei į pagalbą nebijant pasitelkti ir kitų sričių specialistus.

Taigi, didžiausia SUP mokinių profesinio orientavimo bendrojo lavinimo mokykloje problema – neapsisprendimas dėl būsimos profesijos, nes, anot tyrimo dalyvių, trūksta praktikos, informacijos apie stojimo sąlygas, apie konkrečias specialybes, sunku įvertinti savo galimybes ir poreikius.

## Išvados

1. Atlikus mokslinės literatūros analizę, galima teigti, kad nėra naujų išsamių tyrimų, skirtų nežymių sutrikimų turinčių ir integruotai besimokančių SUP mokinių profesinio orientavimo klausimams. Iki profesinis rengimas yra problema, kuri įvairių mokslininkų nagrinėta vienu ar kitu aspektu, vis dėlto daugiausia dėmesio skiriant intelekto sutrikimų turintiems asmenims.
2. Didžiausia SUP mokinių profesinio orientavimo bendrojo lavinimo mokykloje problema – neapsisprendimas dėl būsimos profesijos, nes, anot tyrimo dalyvių, trūksta praktikos, informacijos apie stojimo sąlygas, apie konkrečias specialybes, sunku įvertinti savo galimybes ir poreikius. Dauguma tirtų moksleivių dar neapsisprendę arba visai nežino, kokią profesiją ketina rinktis baigę vidurinę mokyklą.
3. Moksleivių profesinį apsisprendimą labiausiai lemia profesinių ketinimų išoriniai veiksniai: artimi šeimos tarpusavio santykiai ir palaikymas; artimųjų patirtis, pavyzdys ir įkalbinėjimai; laisvalaikio įgyta praktika; būsimos profesijos prestižas visuomenėje; galimybė gauti gerą atlyginimą. Dauguma SUP turinčių mokinių planuoja rinktis tą specialybę, kurios atstovas yra vienas iš artimųjų ir su kuria yra susipažinę praktiškai.
4. Mokyklos teikiama pagalba profesinio orientavimo srityje nepakankama: daugiausia informacijos SUP mokiniai gauna iš socialinių pedagogų ir platinamų lankstinukų. Kiti mokytojai tik epizodiškai prisideda sprendžiant mokinių profesinio apsisprendimo problemas. Ypač jaunuoliai akcentuoja išvykų į profesinio rengimo centrus, pažinties su konkrečios profesijos atstovais jų darbo vietoje naudą.
5. Profesijos pasirinkimo klausimais respondentai dažniau konsultuojasi su šeimos nariais ar giminaičiais, ypač su draugais, negu su pedagogais. Tam gali turėti įtakos nesistemiškai vykdomas profesinis orientavimas mokykloje bei tiriamųjų amžiaus ypatumai, kadangi paauglystėje itin reikšmingi bendraamžiai, o profesinis apsisprendimas tik prasideda.
6. Išanalizavus profesinės motyvacijos ypatumus, išryškėjo, kad:
  - rinkdamiesi profesiją SUP mokiniai labiausiai akcentuoja norą, jog pasirinkta profesija atitiktų dabartinius jų pomėgius ir gebėjimus, skatintų saviraišką;

- jaunuoliai, kurie mokydami vengia gilintis į sudėtingus dalykus, mėgaujasi lengvomis pamokomis (pvz., daile, kūno kultūra), planuodami profesiją, taip pat nori, kad darbas nereikalautų daug pastangų;
- tyrimo dalyviai dėl prastų mokymosi rezultatų ir žinių stokos labiausiai trikdo įsitikinimas, kad ir būsimame darbe neišvengs klaidų bei sunkumų, tačiau yra jie yra įsitikinę, kad labai norėdami išmoks bet kokią darbą, kantriai, kūrybiškai ir daug dirbdami įveiks problemas;
- SUP mokinių nepasitikėjimą savo jėgomis lemia palaikymo iš aplinkos, ypač artimųjų, nebuvimas ar net jų galimybių nuvertinimas; baimė, kad darbas gali būti nuobodus ir neperspektyvus; baimė, kad reikės sunkiai dirbti.



## Rekomendacijos

Remdamiesi literatūros analize ir tyrimo rezultatais, rekomenduojame *bendrojo lavinimo mokykloms*:

1. Nuodugniai tirti ir analizuoti SUP mokinių profesinius ketinimus, jų neapsisprendimo priežastis, nes tik tai išanalizavus galima padėti pasirinkti jiems tinkamą profesiją.
2. Profesinę informaciją teikti praktiškai, o ne vien teoriškai. „Sausa“ informacija nekelia SUP turinčių moksleivių susidomėjimo, taigi būtina ją pateikti kūrybiškai, naudojant įvairius testus apie profesinį atitikimą, žaidimus, lankantis profesinėse mokyklose ar darbovietėse, susitinkant su įvairių sričių specialistais.
3. Padėti SUP moksleiviams pažinti savo norus, poreikius, gebėjimus bei galimybes, kad jų profesiniai ketinimai būtų kuo aiškesni ir tvirtesni. Bendrojo lavinimo mokykloje turėtų dirbti profesionalus profesijos patarėjas/konsultantas, kuris rūpintųsi sistemingu profesiniu orientavimu.
4. SUP turinčiam vaikui informaciją apie profesijas teikti nuosekliai, struktūruotai, be išankstinių nuostatų, atsižvelgiant į jo negalią, amžių, bendravimo ir suvokimo įgūdžius.
5. SUP turintiems mokiniams profesinė informacija turi būti patikima ir gaunama iš patikimų šaltinių, pvz., tėvų, mokytojų, socialinių pedagogų, kitų su jais dirbančių specialistų.
6. Siekiant kryptingo profesinio orientavimo, pasirūpinti, kad vyktų geranoriškas tėvų ir mokytojų bendradarbiavimas.

## Literatūra

1. Adamonienė, R., ir kt. (2001). *Profesinio ugdymo pagrindai*. Vilnius: Petro ofsetas.
2. Ališauskas, A. (1998). Specialieji mokymosi poreikiai: pažinimas ir įvertinimas bendrojo lavinimo mokyklose. J. Ambrukaitis, O. Štilienė (Sud.). *Specialiųjų poreikių vaikų ugdymas* (p. 45-54). Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
3. Ališauskas, A. (2003). Vaikų raidos ypatingumų ir specialiųjų ugdymo(si) poreikių pažinimas ir įvertinimas. J. Ambrukaitis (Red.) *Specialiojo ugdymo pagrindai* (p. 245-253). Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
4. Ambrukaitis, J., Ališauskas, A., Labinienė, R., Ruškus, J. (2003). *Specialiojo ugdymo pagrindai*. Vadovėlis edukologijos specialybės studentams. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
5. Bagdonas A. (1997). *Integracija – inovacijų inkluzija į tradicinį ugdymą. Lietuvos mokyklai 600 metų*. Vilnius: Pedagogikos institutas.
6. Baltrėnienė, Z., Volbekienė, V. (1998). *Profesinės karjeros vadovas*. Vilnius: Solertija.
7. Baranauskienė, I., Elijošius, E., Karvelis, V. (2001). *Darbinis ir profesinis neįgaliųjų rengimas: turinio kaita*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
8. Baranauskienė I. (2003). Neįgaliųjų profesinis rengimas. J. Ambrukaitis (Red.) *Specialiojo ugdymo pagrindai*. Šiauliai: Šiaulių universitetas.
9. Baranauskienė, I., Elijošius, E., Pauliukonis, A., J. (2004). *Neįgaliųjų profesinio rengimo Lietuvoje mokslinė studija*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
10. Baranauskienė, I., Ruškus, J. (2004). *Neįgaliųjų dalyvavimas darbo rinkoje: profesinio rengimo ir profesinės adaptacijos sąveika*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
11. Baranauskienė, I., Elijošius, E. (2006). Neįgaliųjų profesinis mokymas. *Profesijos vadovas*. ES Leonardo da Vinčio programos koordinavimo paramos fondas Euroguidance Lietuva.
12. Baranauskienė, I., Geležinienė, R., Tomėnienė, L. ir kt. (2010). *Specialiųjų poreikių turinčių vaikų ugdymo bendrojo lavinimo mokyklose metodika*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
13. Barkauskienė, R. (2011). *Specialiųjų poreikių vaikai ir jų ugdymas: ką turėtų žinoti vadovai?* <http://www.baltai.lt/psichologija/viewtopic.php?f=51&t=944> (žiūrėta 2011 – 03 – 10).
14. Bitinas, B. (2006). *Edukologinis tyrimas: sistema ir procesas*. Vilnius: Kronta.

15. Butkienė, G., Kepalaitė, A. (1996). *Mokymasis ir asmenybės brendimas*. Vilnius: Margi raštai.
16. Campbell, J., Oliver, M. (2006). *Disability politic. Understanding our past, changing our future*. London& New York: Routledge.
17. Elijošius, E. (2000). Nežymiai sutrikusio intelekto jaunuolių (nuo 15 metų) profesinis apsisprendimas ugdymo procese: teorijos ir praktikos sąveika. *Specialusis ugdymas*. 3, 43 – 49.
18. Elijošius, E. (2001). *Profesinis orientavimas socializacijos procese. Darbinis ir profesinis neįgaliųjų rengimas: turinio kaita*. Šiauliai: Šiaurės Lietuva.
19. Gage, N., Berliner, D.C. (1994). *Pedagoginė psichologija*. Vilnius: Alma littera.
20. Galkienė, A., Gevorgianienė, V., Grincevičienė, V. (2008). *Neįgalumą turinčių mokinių rengimas profesinei karjerai*. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla.
21. Hallahan, D. P., Kauffman, J. M. (2003). *Ypatingieji mokiniai: specialiojo ugdymo įvadas*. Vilnius: Alma littera.
22. Holland, J. (2003). *Making vocational Choise A. Theory of Vocational Personalities and Work Environments*. Florida.
23. Indrašienė, V. ir kt. (2006). *Mokinių profesinis informavimas, konsultavimas ir orientavimas*. Tyrimo ataskaita. [http://www.smm.lt/svietimo\\_bukle/docs/tyrimai](http://www.smm.lt/svietimo_bukle/docs/tyrimai) (žiūrėta 2011-03-18).
24. Jacques, N., Wilton, K., & Townsend, M. (2002). *Cooperative learning and social acceptance of children with mild intellectual disability*. Journal of Intellectual Disability Research, 42(1), 29-36.
25. Jovaiša, L. (1978). *Profesinio orientavimo pedagogika*. Kaunas: Šviesa.
26. Jovaiša, L. (1981). *Asmenybė ir profesija*. Kaunas: Šviesa.
27. Jovaiša, L. (1999). *Profesinio konsultavimo psichologija*. Vilnius: Agora.
28. Jovaiša, L. (2003). *Hodegetika*. Vilnius: Agora.
29. Kaffemanienė, I. (2006). *Negalės ir socialinės gerovės tyrimų metodologiniai aspektai*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
30. Kardelis, K. (2002). *Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai (edukologija ir kiti socialiniai mokslai)*. Vadovėlis. 2-asis pataisytas ir papildytas leidimas. Kaunas: Judex.
31. Kasparavičienė, G., Sabaliauskienė, R., Rimkienė, R. (2002). *Jūs ne vieni (šeimoms, auginančioms specialiųjų poreikių vaikus)*. Vilnius: Garnelis.

32. Kregždė, S. (1998). *Profesinio kryptingumo formavimosi psichologiniai pagrindai*. Monografija. Kaunas: Šviesa.
33. Laužackas, R. (2005). *Profesinio rengimo terminų aiškinamasis žodynas*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.
34. LR Švietimo ir mokslo ministerija. (2007). *Profesinio informavimo standartas* [http://www.smm.lt/teisine\\_baze/docs/isakymai/2007-03-13-ISAK-362\(1\).doc](http://www.smm.lt/teisine_baze/docs/isakymai/2007-03-13-ISAK-362(1).doc) (žiūrėta 2011-03-25).
35. LR statistikos departamentas. (2010). *Neįgaliųjų socialinė integracija*. <http://www.stat.gov.lt/lt/pages/view/?id=1866> (žiūrėta 2011- 01-15).
36. LR Švietimo ir mokslo ministerija. (2004). *Mokymosi pagal adaptuotą vidurinio ugdymo programą tvarkos aprašo patvirtinimas*. [http://www.smm.lt/teisine\\_baze/docs/isakymai/04-06-03-ISAK-839.htm](http://www.smm.lt/teisine_baze/docs/isakymai/04-06-03-ISAK-839.htm) (žiūrėta 2011 – 02 – 25).
37. *Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas*. (Žin., 2003 Nr. 63-2853).
38. LR švietimo ir mokslo ministerija. (2010). *Mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, grupių nustatymo ir specialiųjų ugdymosi poreikių skirstymo tvarkos aprašas*. [http://www.smm.lt/teisine\\_baze/docs/isakymai/](http://www.smm.lt/teisine_baze/docs/isakymai/) (žiūrėta 2011 - 02 – 10).
39. Liniauskaitė, A., Zališčevskis, A. (2005). *Work Values of Future Teachers. Changing education in a changing society*. ATEE spring university. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
40. Maslow`s Hierarchy of Needs. (2005). <http://www.deepermind.com/20maslow.htm> (žiūrėta 2011 - 03- 01).
41. Matulionis, A., Mikšys, A. (2000). *Jaunimo socialinė – profesinė orientacija*. Vilnius.
42. Merkys, G. (1999). *Eksperimentinė prieiga ugdymo tyrimuose: keliai ir klaidos*. *Socialiniai mokslai*, 4 (21), 7-24.
43. Narkevičienė, B., Almonaitienė, J., Janilionis, V. (2005). *Itin gabių vaikų ugdymo situacijos Lietuvoje analizė*. <http://www.gabusvaikas.lt> (žiūrėta 2011-03-15).
44. Petkevičiūtė, N. (2006). *Asmeninės karjeros vystymo parametrai*. Organizacijų vadyba. Sisteminiai tyrimai.
45. *Profesinio informavimo ir orientavimo strategija* (Žin., 2004/2007, Nr. 56-1955).
46. *Profesinio informavimo ir konsultavimo darbo vadovas*. (2008). Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
47. *Profesijos vadovas*. (2007). Vilnius: Švietimo mainų paramos fondas. <http://lrpc.su.lt> (žiūrėta 2011-01-20).

48. Pukelis, K., (2008). *Profesinio konsultavimo metodinės rekomendacijos profesijos konsultantams*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
49. Reynolds, M.C., Birch, J.W.(1997). *Teaching exceptional children in all america`s schools. The Council for Exceptional Children*.
50. *LR specialiojo ugdymo įstatymas (1998)*. Informacinis leidinys, 1-2 (56-57).
51. Stanišauskienė, V. (2004). *Rengimosi karjerai proceso socioedukaciniai pagrindai*. Monografija. Kaunas: Technologija.
52. Stankaitytė, J., Baltrūnienė, Z., Murinienė, J. (2006). *Mokinių konsultavimo, pasirenkant mokymosi kryptį, ir profesinio informavimo metodinės rekomendacijos (parengtos vykdant projektą „Mokymosi krypties pasirinkimo galimybių didinimas 14-19 metų mokiniams“)* Vilnius.
53. Šernas, V. (1998). *Profesinės veiklos didaktika: profesinio rengimo tyrimai*. Vilnius: Presvika.
54. Tidikis, R., (2003). *Socialinių mokslų tyrimų metodologija*. Vilnius: Lietuvos Teisės universitetas.
55. Vainalavičiūtė, I. *Lietuvoje bus ieškoma gabių vaikų*.  
<http://www.lyderiulaikas.smm.lt/lt/index.php/savivietas/straipsniai/straipsniai/1361-lietuvoje-bus-iekoma-gabi-vaik.html> (žiūrėta 2011 – 03 – 23).
56. Viliūnas, V. (1999). Auklėjimo problema. *Ugdymo psichologija. Mokslo darbai*. 2 (2).

## Summary

This bachelor study is about vocational guidance for students with special educational needs (SEN) in general schools.

The analysis of scientific literature, the global objectives of the study: 1) analysis of scientific literature; 2) determine the specific educational needs of students with professional interests in the orientation; 3) reveal external and internal reasons for special needs students in choosing a profession; 4) discuss student's with special needs expectations/ fears about their future profession; 5) to find out school role and influence, for students with SEN, in vocational guidance system.

For the purposes of the interview method, there was made a qualitative study, involving 8 special needs students of Romuvos gymnasium and secondary school in city of Siauliai.

The study found that most of students' professional self-determination due to external factors: family, relatives, friends examples, assistance, expertise, persuasion, leisure gained practice for future professional status in society, the opportunity to get a good salary. School assistance in the field of vocational guidance is inadequate, mostly students with special needs receive information from social pedagogues and distributed leaflets. Other teachers only occasional contribution to addressing students' vocational decision making problems. Young people are interested in tours of the vocational training centers, familiarity with a particular profession in their workplace benefits.

Another important reason for choosing the profession is interior motives. SEN pupils desire that their current interests and abilities would be similar with their future profession. Moreover, young people who try to avoid the challenges, do not want to go deeper into the complex issues, likes easy lessons (eg, art, physical education), are also willing to work easy job in future. Respondents doubts their career prospects, because of low educational attainment.

The maximum special needs students in vocational guidance in a comprehensive school problem - indecision on the future of the profession because, according to the study participants, lack of practice, information about entrance requirements, specific professions, it is difficult to assess their abilities and needs.